

Ubåtsjakt ved Muskö Örlogsbas sør for Stockholm den 5. oktober 1982.

40 år siden «U-2-episoden under vann»

Ola Tunander

Forord

Ubåtepisodene på 80-tallet og spesielt hendelsene i Hårsfjärden ved Muskö Örlogsbase i 1982 var av enorm betydning for svenskenes oppfattelse om en trussel fra Moskva. Sverige ble forandret fra det ene året til det andre. Frem til 1980 hadde 25-30 % av svenskene oppfattet Sovjetunionen som en direkte trussel eller som fiendtlig mot Sverige. Tre år senere, i 1983, hadde dette tallet blitt forandret til 83 %. Sverige hadde blitt til et annet land. Hele opinionen snudde. Den russiske trusselen dominerte over alt annet. Det svenske Socialdemokratiske partiet, som nå satt i regjering, var nødt til å gå på defensiven.

Denne artikkelen vil studere en spesifikk hendelse: hva som skjedde da den svenske patruljebåten *Våktaren* slapp en synkemine klokken 14.40 den 5. oktober 1982. Det finnes ikke noen endelige beviser, men det finnes et stort antall kilder som peker på at et lite undervannsfartøy ble senket eller ble alvorlig skadet ved dette tidspunktet. Uttalelser fra både svenske og amerikanske beslutningsfattere på både sivil og militær side peker i denne retning. En tidligere visesjef for CIA og en tidligere marineminister i USA snakket både om denne hendelsen som en «Underwater U-2», hvilket betyr at denne begivenhet kan ha hatt den samme signifikansen som nedskytingen av det amerikanske U-2 flyet over Sovjet i mai 1960, men det var ikke noe som ble offentlig om den svenske hendelsen.

Først tar jeg opp U-2 hendelsen 1960 og beskriver litt om betydningen som denne hendelse hadde. Det *andre* avsnittet drøfter dokumenter om den svenske hendelsen i 1982: Marinebasens krigsdagbok, ÖBs (forsvarssjefens) dagbok og senere marinesjefen Dick Börjessons rapport om spor på havbunnen. Jeg tar

opp intervjuer med flere personer på militær og sivil side som var direkte involverte i hendelsen, og ikke bare med svensker, men også med amerikanere og nordmenn.

I det *tredje* avsnittet presenterer jeg informasjon fra et antall samtaler med offiserer og sivile fra amerikansk etterretning og fra den amerikanske marinen (US Navy), men også fra intervjuer med sentrale personer som gjordes av Dirk Pohlmann for de tyske tv-kanalene ARTE og ZDF.

Det *fjerde* avsnittet diskuterer mulige scenarier for fartøyer som kan ha deltatt i operasjonen. Jeg drøfter britiske og vesttyske miniubåter og italienske miniubåter under amerikansk kommando. Dette avsnittet bygger til dels på amerikansk litteratur, til dels på samtaler med sentralt plasserte personer fra USA, Storbritannia, Tyskland og Sverige, ikke minst med den tidligere sjefen for Naval Intelligence Europe, Robert Bathurst, som jeg arbeidet sammen med i ti år.

Det *femte* avsnittet bygger på dokumenter fra den sikkerhetspolitiske utredningen 1969-89 (2002), fra den daværende marinesjefen, og fra den tidligere sjefen for etterretningen skrevet for statsminister Ingvar Carlsson, men også fra bøker av Ingvar Carlsson selv og av hans forsvarsminister Thage G. Peterson.

Det *sjette* avsnittet utgår vesentlig fra samtaler med Robert Bathurst og med hans kollega Bobby Inman. Mens Bathurst var «assistant attaché» i Moskva var Inman «assistant attaché» i Stockholm. Inman var deretter sjef for Naval Intelligence, sjef for National Security Agency og visesjef for CIA. Han var også president George HW Bush nærmeste rådgiver for etterretning. Avsnittet bygger til dels på informasjon fra en tidligere Chairman of Joint Chiefs of Staff og fra offiserer i Naval Intelligence.

Avsnitt *syv* tar opp en del informasjon fra sentrale personer i CIA og fra admiral James «Ace» Lyons som var Deputy Chief of Naval Operations (vise marinesjef) og sjef for Atlanterhavsflåten. Deretter følger en diskusjon om kildeproblematikken.

1. U-2 flyet over Sovjet i 1960

Nedskytingen av U-2-flyet den 1. mai 1960, var den kanskje største hendelsen i verden det året. Det ble en katastrofe for USA. CIAs overvåkingsfly av type U-2 var skutt ned over sentrale Sovjetunionen nær Uralfjellene ved Sverdlovsk, nå Jekaterinburg (2500 km nord fra Tyrkia). Flyet, som kom fra Peshawar i Pakistan, var på vei til Bodø i Norge. Det fløy meget høyt og tok ekstremt gode fotografier. Det skulle dekke en stor del av Sovjetunionen og ta bilder av mange militære installasjoner. Flyet fløy for høyt for at russerne skulle kunne angripe det, men nå ble det skutt ned. Eksplosjonen fra et missil skjedde straks bak flyet, som om det nærmest hadde vært et uhell at den ble skutt ned. Den sovjetiske lederen Nikita Khrusjtsjov protesterte på det skarpeste. USA, som først ikke ante hva russerne visste, fulgte umiddelbart sin «cover story», som alltid er planlagt på forhånd. USA hevdet at flyet kom fra Adana i Tyrkia. Det hadde fått problemer og var forsvunnet nord for Tyrkia. Det ble sagt at flyet hadde til oppdrag å studere luftbevegelser. Piloten skal ha mistet oksygentilførselen og hadde rapportert at han ikke kunne lande i Adana. Man mistenkte at han kanskje hadde besvimt. CIA-sjefen Allen Dulles hadde gitt «absolutt kategoriske» garantier overfor president Dwight Eisenhower at piloten aldri skulle kunne overleve en krasj og at russerne aldri skulle kunne skyte ned flyet på den høyde det fløy. USA hevdet at man ikke bevisst hadde krenket sovjetisk territorium.¹

¹ James Bamford *Body of Secrets – How America's NSA and Britain's GCHQ Eavesdrop on the World* (London: Arrow Books, Random House, 2002), s. 43-63; Dino A. Brugioni, *Eyes in the Sky: Eisenhower, The CIA and the Cold War Aerial Espionage* (Annapolis: Naval Institute Press, 2010), s. 345-357; William Burrows, *By Any Means Necessary: America's Secret Air War* (London Random House, 2001), 242-249.

U-2 fly på ukjent flyplass på 60-tallet.

Det viste seg imidlertid at Sovjet hadde lyktes med å skyte ned U-2-flyet, og at piloten Gary Powers hadde overlevd og blitt tatt til fange av russerne. Sovjet hadde lyktes å framkalle filmen og bildene var ekstremt gode. Det var tatt bilder av viktige militære installasjoner. Nå ble amerikanerne nødt til å erkjenne at det handlet om spionasje over det sentrale Sovjetunionen. Det var den største diplomatiske katastrofen for USA på flere år. Khrusjtsjov kunne gjøre narr av USAs alle løgner. Amerikanerne hadde løyet til media og løyet i FN. Eisenhower ville sparke CIA-sjefen Allen Dulles, men han kunne ikke. Det skulle gi hans egen administrasjon inntrykk av at han selv ikke var informert, hvilket mange visste at han var, og det skulle gi inntrykk overfor russerne at han selv ikke hadde kontroll over CIA og sin egen administrasjon. Eisenhower skrev at problemet var at Khrusjtsjov skulle kunne se bort fra hans egne argumenter. Khrusjtsjov skulle kunne si at det spilte ingen rolle hvilke løfter Eisenhower ga, fordi han hadde ikke kontroll over sin egen stab.²

Det samme problemet oppsto i Norge i forbindelse med U-2 episoden. På tross av at mange i Bodø og i norsk etterretning visste om U-2-flyet, var det uklart hva statsminister Einar Gerhardsen visste, og det samme gjelder utenriksminister Halvard Lange. Lange fortalte Sovjets utenriksminister Andrei Gromyko at han ikke var informert. «Desto verre», svarte Gromyko, ifølge Langes rådgiver Einar Ansteensen. Det vil si, hvis stats- og utenriksminister ikke visste noe, skulle det bety at amerikanerne kunne gjøre hva de ville på norsk territorium. Regjeringen skulle ikke ha hatt kontroll over egne militære styrker.³ Hvordan skulle russerne kunne stole på statsministerens ord, hvis han ikke hadde kontroll over sin egen stab?

En sovjetisk generalløytnant, Vladimir Tjermnikh, som vi inviterte til Institutt for fredsforskning i Oslo (PRIO) i 1994, hadde vært med å skyte ned U-2 flyet. Det var viktig for hans karriere. 1976-86 hadde han som første vise-stabssjef for Leningrads militærområde vært ansvarlig for den militære planleggingen for Nord-Europa bortsett fra et år da han var øverstkommanderende for Sovjets styrker i Afghanistan. U-2-hendelsen var en av de største etterretningsskandalene under den kalde krigen. Men det var imidlertid én tilsynelatende like alvorlig hendelse i Sverige, ved Muskö marinebase i 1982. Og det jeg lærte av Tjermnikh var at denne hendelsen, «en senket miniubåt», ikke var sovjetisk.⁴

² Ibid.

³ Privat samtaler med Einar Ansteensen ved flere tilfeller etter Clausewitz-seminarier på PRIO i begynnelsen av 90-tallet. Jeg var vert for disse seminarier.

⁴ Private samtaler med generalløytnant Vladimir Tjermnikh i Oslo i juni 1994 etter et besøk som Robert Bathurst og jeg hadde gjort til Leningrad (snart S:t Petersburg) i forbindelse med en amerikansk militærhistorisk reise til Russland i 1992. Nesten alle amerikanerne var fra forskjellige etterretningstjenester; se også Ola Tunander, *Murar: Essäer om makt, identitet och territorialitet* (Ålborg: Nordisk sommeruniversitet), s. 146-150.

USAs forsvarsminister Caspar Weinberger (offisielt foto) og Weinberger inne i jagertunellen (Muskö Örlogsbas) i oktober 1981 sammen med de svenske admiralene Bror Stefenson (Sjef for kystflåten og i 1982 sjef for den svenske forsvarsstaben) og Per Rudberg (Sjef for marinen og svensk forsvarssjef for et okkupert Sverige). Rudberg var Weinbergers eskorteoffiser under hans besøk i Sverige i 1981. Til høyre: den britiske marineministeren Keith Speed fra SVTs intervju i april 2000.

2. En U-2-episode under vann i Stockholms skjærgård 1982

I juni 1993, hadde PRIO hatt en konferanse ved Rjukan om atomvåpen og internasjonal politikk. Jeg hadde lange samtaler med James Schlesinger, president Richard Nixons CIA-sjef og forsvarsminister (1973-76). Han bekreftet i vår bilreise tilbake fra Rjukan at det hadde vært en skadet ubåt ved Muskö, en vestlig ubåt under amerikansk kommando. Men han «husket ikke detaljene», sa han.⁵ Han ville ikke si mer. En person som i sitt arbeide hadde lyttet til en samtale mellom to engelskspråklige ambassadører, kunne fortelle det samme.⁶ Og i 1999 sa Einar Ansteensen nesten det samme til meg. Han hadde ikke bare vært Langes nærmeste, men også sjef for norsk UD's politiske avdeling og planavdeling i 15 år. Han hadde vært mentor for utenriksministrene Knut Frydelund og Thorvald Stoltenberg. Ansteensen hadde vært på middag hos den amerikanske marineattachéen i Stockholm under ubåtjakten i 1982 og ble fortalt at svenskene ved et uhell hadde senket eller alvorlig skadet et undervannsfartøy, en ubåt som var under amerikansk kommando. «Det var en trist historie», sa han. Han hadde informert Norges forsvarssjef Sven Hauge, men ikke noen annen, ikke engang Sveriges överbefälhavare (forsvarssjef) general Lennart Ljung eller statsminister Olof Palme, som han kjente. Han ville ikke si mer. Det var åpenbart meget følsomt.⁷

Da jeg satt som sivil ekspert i Sveriges offentlige Ubåtsutredningen 2000-2001,⁸ fortalte jeg dette til den ansvarlige, ambassadør Rolf Ekéus, som også kjente Ansteensen. Utredningen var blitt opprettet etter at president Ronald Reagans forsvarsminister, Caspar Weinberger (1981-87), i et langt intervju på svensk tv (SVT) hadde sagt at USA regelmessig og ofte hadde operert vestlige ubåter i svenske farvann for å «teste» svensk beredskap.⁹ En måned senere hadde den britiske marineministeren Keith Speed sagt det samme. Han sa de hadde penetrasjonsøvelser så langt inn som mulig. «Kunne vi gå inn med ubåt og

⁵ PRIO International Conference on “Nuclear Technology and Politics” ved Rjukan, Norge, den 16–18 juni, 1993.

⁶ Privat samtale med person som jeg ikke bør navngi.

⁷ Privat samtale med Einar Ansteensen hjemme hos tidligere utenriksminister Knut Frydelunds personlige rådgiver Bernt Bull, desember 1999. Ansteensen fortalte meg dette fordi han visste at jeg var interessert i spørsmålet.

⁸ Ubåtsutredningen (under ambassadør Rolf Ekeus), *Perspektiv på ubåtsfrågan: Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt* (Statens Offentliga Utredningar), SOU 2001:85.

⁹ Intervju med Caspar Weinberger, *Striptease*, TV2, 7 mars 2000; se appendix 4, Ola Tunander, *Det svenska ubåtskriget* (Stockholm: Medströms förlag, 2019), s. 313–317.

nesten gå opp i overflateposisjon i Stockholms hamn? Ikke riktig, men den typen av ting.»¹⁰ Både Weinberger og Speed sa at disse operasjonene ble satt opp etter «Navy-to-Navy-konsultasjoner». For Storbritannias del var det den britiske sjefen for forsvarsstaben eller sjefen for ubåtvåpenet [«Flag Officer Submarines»] som konsulterte sin svenske motpart. Vi har grunn til å tro at miniubåten ved Muskö 1982 ikke var sovjetisk, men at den var en slik test som Weinberger og Speed hadde snakket om.

Hvert år ga sjefene for US Naval Intelligence, Sumner Shapiro (1978-82), John Butts (1982-85), William Studeman (1985-88) og Thomas Brooks (1988-91) en briefing til representanhusets forsvarskomiteé om den sovjetiske marinens aktivitet og trussel mot vestlige land, men de snakket aldri om sovjetiske inntrengninger i svenske farvann. De fantes ikke. Hvis de hadde hatt tillit til de svenske rapportene, hadde de sagt det. I mars 1984 spurte forsvarskomiteen Navy Intelligence-sjefen admiral Butts, sammen med Weinbergers marineminister John Lehman, om ubåtene ved Muskö i Sverige. Butts sa at den sovjetiske ubåten som gikk på grund ved Karlskrona i 1981 var «genuin», mens referatets avsnitt om ubåtene ved Muskö 1982 er fortsatt gradert.¹¹ Det betyr at disse ubåtene neppe var sovjetiske. Det fantes ikke noen grunn til å holde en informasjon om sovjetiske ubåter hemmelig, og disse setninger har ikke vært mulige å nedgradere. Straks etter dette møtet var det imidlertid lekkasjer fra «innvidde» offiserer. De fortalte tv-kanalen ABC at US Navy hadde operert ubåter også i vennligsinnete lands farvann for å legge ut hydrofoner og for å teste vertslandets beredskap.¹² Svensk kritikk mot USA gjorde Sverige til måltavle for slike ubåtsoperasjoner. Ansteensen sa at amerikanerne hadde operert ubåter i svenske farvann, men bare opp til en viss breddegrad for å ikke forstyrre finnene. Ekéus og jeg kom overens om at jeg skulle snakke med Ansteensen så snart jeg var tilbake i Oslo, men da jeg ankom Oslo hadde han akkurat gått bort. Ved minnehøytideligheten etter begravelsen satt jeg ved siden av ambassadør Arne Arnesen.¹³ Da jeg fortalte om utredningen og hva Ansteensen sagt, sa Arnesen forsiktig: «Er svenskene modne for det?» Det var åpenbart meget følsomt. Jeg hadde videre regelmessige samtaler med daværende statsminister Kåre Willoch, som sa at han hverken kunne bekrefte eller dementere det Ansteensen hadde sagt, men han sa også: «Man kunne stole på at det Ansteensen sa var riktig».¹⁴

Jeg hadde en spesiell grunn til å interessere meg for denne hendelsen. I 1985 hadde jeg en samtale med en svensk dykker som hadde fortalt at han under ubåtjakten ved Muskö i 1982 hadde dykket ned til en skadet miniubåt og festet en vaier til den. Man hadde først observert en liten «svart kulle», hva som senere ble beskrevet som en «hvalrygg», på overflaten. Den hadde blitt sett i noen minutter frem til 14.15.¹⁵ Et helikopter fikk kontakt med den, og ledet en svensk patruljebåt mot miniubåten. Patruljebåten la en synkemine. Av et uhell hadde den truffet og senket miniubåten, fortalte dykkeren.¹⁶ En miniubåt kan ha blitt skadet av en synkemine, skrev «Ubåtsskyddskommisjonens rapport».¹⁷ Ifølge krigsdagboken var det kun én gang en patruljebåt la bare én synkemine: *Våktaren* klokken 14.40 den 5. oktober. Den ble ledet

¹⁰ Intervju med Keith Speed, Striptease, TV2, 11 april 2000; se Tunander (2019), s. 82–83.

¹¹ Forsvarskomiteéen i representanhuset, 24. februar. *Hearings on H.R. 2287 [2969] Before the Committee on Armed Services House of Representatives Ninety-eighth Congress. Part 4 of 8 parts Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1.* (Department of Defense, Washington D.C.: US Government Printing Office, 1984), s. 676; se Gregory Vistica, *Fall from Glory: The Men Who Sank the US Navy* (NY: Touchstone 1995), s. 70.

¹² John McWethy, World News Tonight, ABC, 21 mars 1984; se også Tunander (2019), s. 144–145.

¹³ Begravelsen var den 17. april, 2001.

¹⁴ Private samtaler med Kåre Willoch fra år 2000; se også Ola Tunander, «Norsk UD-chef avsløjade USA», *Dagens Nyheter*, den 11. oktober 2002.

¹⁵ CÖrI BO Krigsdagbok (Chefen Örlogsbas Ost, konteramiral Christer Kierkegaard, krigsdagbok), 27 september–15 oktober 1982.

¹⁶ Samtaler med en svensk dykker 1985 (se nedenfor).

¹⁷ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet – Ubåtstränkning och svensk säkerhetspolitik*. Betänkande av Ubåtsskyddskommisjonen (Stockholm: Statens Offentliga Utredningar, Försvarsdepartementet 1983), s. 35.

inn til målet av helikopter 71.¹⁸ Tidspunktet for den «skadete ubåten» ble bekreftet for Ubåtsutredningen 2001 av etterretningssjefen ved Muskö Mauritz Carlsson. Marinesjefen Per Rudberg (1978-84) sa at en miniubåt var blitt skadet.¹⁹ Klokkeren 14.42, to minutter etter detonasjonen, rapporterte helikoptret Y71: «noe på overflaten». 14.50 går Y71 tilbake.²⁰ Ifølge en offiser ved stabslegen hadde helikopterdivisjonen kommet inn med en amerikansk dykker, som hadde gjort en fri oppstigning. Han overlevde. De kalte ham «Ohio». De spurte ham hvor han kom ifra, men han sa ikke noe. Han ville ikke snakke. Han bare pekte rett ned. En amerikansk ambassadebil kom etter en time og tok hånd om ham. Det var noe av en «U-2 episode under vann». Piloten hadde overlevd og blitt tatt hånd om. Jeg snakket med offiseren et par ganger. Han hadde kontaktet meg etter min bok *Hårsfjärden* i 2001.²¹ Han døde kort tid etterpå.

Klokkeren 15.44 stoppes all trafikk i Hårsfjärdsområdet. Klokkeren 16.10 blir ubåtsbergingsfartøyet *Belos* beordret opp fra Karlskrona (en distanse på 400 km). Klokkeren 17.40 blir undervannsroboten *Sjöugglan* (for å fotografere under vann) stilt til marinebasens disposisjon. Klokkeren 18.10 blir fartøyet *Urd* (for berging av torpedoer) beordret til posisjonen for detonasjonen. Alle rapportene fra *Urd* er fortsatt gradert. Helikoptret Y69 patruljerer stranden ved Märsgarn øst for detonasjonen i to timer som om man var urolig for at noe eller noen hadde blitt vasket opp på land. Krigsdagboken skriver: Klokkeren «23.17: samtlige dykkere opp ur vattnet».²² Alle marinefartøy i Hårsfjärden fikk ordre om å stenge av sine motorer. Det var helt stille hele natten,²³ som om man hadde sørget over noen. Admiral Rudberg reiste den følgende dagen til helikopterdivisjonen for å tale med personalet.²⁴ Noe alvorlig hadde hendt.

Stabssjefen for Muskö, Lars-Erik Hoff, kunne selv ikke fortelle meg hva som hadde hendt, men han fortalte at *Dagens Nyheter*s sjefsredaktør, Christina Jutterström, hadde ringt ham da det hendte og sagt at hun hadde helt sikker informasjon om at en liten ubåt hadde blitt skadet. Hun ville ha saken bekreftet. Sjefen for bergingsskipet *Belos*, Björn Mohlin, sa at hun hadde ringt også til ham, men *Belos* hadde ankommet Muskö en dag senere. Han visste ikke noe, sa han.²⁵ Da jeg snakket med Jutterström ville hun ikke avsløre sin kilde. Hun hadde «plikt» å «tie stille», skrev hun. Marinens informasjonssjef Sven Carlsson fortalte senere at sjefen for forsvarsstaben viseadmiral Bror Stefenson hadde fløy ned til Berga Örlogsskoler ved Hårsfjärden for å holde en første pressekonferanse for verdens massemedia, klokkeren 18.00. Alle de store tv-kanalene var der disse dagene og opp til 500 journalister. Carlsson orienterte ham sammen med sjefen for Berga, kommandør Christer Söderhjelm. Det kan ha vært kanskje to timer etter at den fremmede miniubåten hadde blitt skadet eller senket. Det var meget hemmelig. Carlsson var ikke informert. Etter briefing sa Stefenson at han skulle ta opp noe annet i stedet. Carlsson var forbauset. Hva skulle det være? Kommandør Söderhjelm sa: «Jeg tror nok at admiralen skal lytte til Sven Calle». Men når Stefenson skulle holde pressekonferanse kunne han ikke si noe om jakten overhodet. Han begynte å snakke om seg selv. Han hadde ikke lyttet til Sven Calle, ikke gjort notater.²⁶ Noen må ha gitt ham streng ordre om å ikke si det han hadde tenkt å si. Sven Calle tok over pressekonferansen fra admiralen. Stefenson visste kanskje først senere hvilken nasjonalitet miniubåten hadde. Sjefen for Stockholms

¹⁸ CÖrIBO Krigsdagbok, 27 september–15 oktober 1982.

¹⁹ Intervju med Per Rudberg, *Aftonbladet*, 24. april 1983.

²⁰ CÖrIBO Krigsdagbok, den 5. Oktober 1982.

²¹ Ola Tunander, *Hårsfjärden: Det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2001).

²² CÖrIBO Krigsdagbok, den 5. Oktober, 1982.

²³ Generalløytnant Lars-G Persson, Dagbok (Handskriven), Privat arkiv, september 27 - oktober 15, 1982.

²⁴ Överbefälhavaren general Lennart Ljung, Dagbok, 6 och 14 december 1982, *Krigsarkivet*, Stockholm (publicerad som: *Överbefälhavare Lennart Ljungs tjänstedagböcker 1978–1986*, av Ewabritta Wallberg, "Kungl Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia", 2010, s. 298.

²⁵ Samtaler med Lars-Erik Hoff og Björn Mohlin 2000-2001.

²⁶ E-post-kommunikasjon med Christina Jutterström 2016. Samtaler med Sven Carlsson 2004-2009.

JAKTEN PÅ UBÅTEN

Här försöker ubåten smita

Vredningen av befälmanne skedde uppdragen i på fredagen.

Vid 21.38-tiden fick marinen beskedet om en ubåt som i B-konop farade i Hårsfjärden utanför Åre. Uppdraget var att lokalisera och identifiera ubåten.

Uppdragsgruppen bestod av befälmanne och fyra ubåtsmän. De var utrustade med en helikopter och en motorbåt.

Uppdragsgruppen sökte efter ubåten i Hårsfjärden under natten till fredagen. De fick ingen tydlig bild av ubåten, men de lyckades lokalisera den vid 23.26-tiden. Då skedde explosionen.

Uppdragsgruppen fortsatte att söka efter ubåten under natten. De fick ingen tydlig bild av ubåten, men de lyckades lokalisera den vid 23.26-tiden. Då skedde explosionen.

Uppdragsgruppen fortsatte att söka efter ubåten under natten. De fick ingen tydlig bild av ubåten, men de lyckades lokalisera den vid 23.26-tiden. Då skedde explosionen.

Den försvunna ubåten försökte bryta sig ut till Hårsfjärden strax väster om Åre. Förelöpa uppdragen ledde till en explosion som förstörde ubåten.

Dramatik kring instängda ubåten

Försökte fly i natt Ny ubåt mot spärren

Marinens helikopter fällde vid 23-tiden natten till fredagen fyra sjunkbomber mot en ny försvunnen ubåt som jagades kring Mysingsholm i Mysingen utanför Hårsfjärden, enligt Dagens Nyheter.

Palmes nya ministrar i heluften

Olof Palmes presskonferens på torsdag kvällen. Han presenterade sin nya regering. Från vänster: Utrikesminister Carl Bildt, Justitieminister Olof Palme, Kulturminister Bengt Ohlsson, Utbildningsminister Lena Hjelm-Wikberg, Arbetsmarknadsminister Åke Ohlsson, Miljöminister Göran Persson, Fiskeriminister Göran Nilsson-Engel, och Rikspolischefen Erik Ohlsson.

Dagens Nyheters dramatiska beskrivning av ubåtsjakten och første siden fra den 8. oktober, som hevder at en ubåt har søkt flykte. Dagens Nyheter viser også Olof Palmes nye regjering den 8. oktober.

Kärv svensk protestnot till Sovjetunionen

STOPPA KRÄNKNINGARNA

Svenska regeringen framförde på fredagen den skarpaste protesten i modern tid till Sovjetunionen. Sovejets ambassadör i Hårsfjärden, Pjotr Kuznetsov, lämnade till statsminister Olof Palme och fick ta emot en skärpt formulär not.

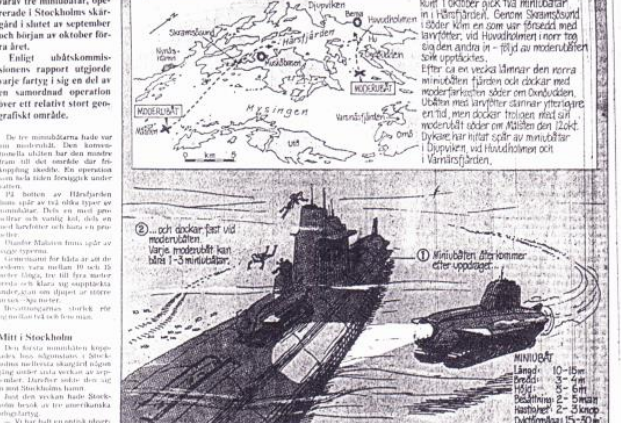
Noten innehåller en lista över kränkningar som Sverige har utsatt för under de senaste åren. Den innehåller också en lista över de personer som har utsatt för kränkningar.

Noten innehåller också en lista över de personer som har utsatt för kränkningar.

Sverige fryser Sovjet-kontakt

Min utlös till Sovjetunionens utrikespolitik är naturligtvis rublad. Det inträffade kommer att leda till en nedläggning i förhållande till Sovjetunionen.

Miniubåt inne i Stockholm

Sex sovjetiska ubåtar, varav tre minubåtar, opererade i Stockholmsområdet i slutet av september och början av oktober förra året.

Enligt ubåtskommissionens rapport utgjorde varje fartyg i sig en del av en samordnad operation över ett relativt stort geografiskt område.

De tre minubåtarna hade var sin uppgift. Den största minubåten var utrustad med en tung artilleri. Den andra minubåten var utrustad med en tung artilleri. Den tredje minubåten var utrustad med en tung artilleri.

Sverige fryser Sovjet-kontakt

Min utlös till Sovjetunionens utrikespolitik är naturligtvis rublad. Det inträffade kommer att leda till en nedläggning i förhållande till Sovjetunionen.

kystartilleri, brigader Lars Hansson sa i et intervju dagen etter at det kan ha vært en sovjetisk ubåt eller kanskje «en NATO-ubåt som ville testa oss». Stefenson tok Hansson in på sitt kontor og sa: «Det går rykter om en NATO-ubåt. Det er rykter som vi umiddelbart og med kraft må dementere».²⁷

Marinens hovedrapport om spor og gjenstander på bunnen etter ubåtsjakten i 1982 er nå i alt vesentlig nedgradert (mange vedlegg er fortsatt graderte). Dykkere hadde funnet spor på bunnen. Det så ut som om det hadde vært en beltevogn som hadde gått på bunnen utenfor Näsudden, der patruljebåten hadde detonert en synkemine, men også ved Mälsten. Et avsnitt i rapporten på 12 linjer om to vrak er imidlertid, nå, etter 40 år, fortsatt gradert (sonarbilder av disse to vrak finnes i vedlegg som til dels er gradert). Jeg gikk til høyere rettsinstans for å få disse linjer og noen vedlegg nedgradert, men det var ikke mulig. Det ene vraket var 16 meter langt, der andre mindre enn 10 meter. At marinen hadde dykket på disse vrak var nedgradert i 2001, men gjengradert 2008. Hvorfor? Rapporten, som fantes i tre eksemplarer, var skrevet av senere marinesjefen viseadmiral Dick Börjesson. Den, og en kopi av rapporten gikk til marinesjefen viseadmiral Per Rudberg, mens den andre kopien gikk til sjefen for marinebasen, kontreadmiral Christer Kierkegaard.²⁸ Man må spørre seg hvorfor man fortsatt holder denne informasjon hemmelig.

1984-85 samtalte jeg med en offiser som kjente dykkeren, som hadde festet en vaier til ubåten. Det var vanskelig å få til et felles møte, så jeg ringte dykkeren, der han bodde syd for sentrale Stockholm. Vi ble enige om å treffes på morgenen to dager senere, på en tirsdag. Han hadde fri den dagen og skulle vaske klær. Jeg fikk hans adresse og portkode. Jeg ga mitt telefonnummer. Men han ringte følgende dag og sa at det ikke var mulig. Han var blitt overført til et sted i Norrland. Jeg ringte ham i Norrland etter en uke. Han sa da at han ikke kunne snakke om det (Han hadde skrevet under papirer). Han hadde forlatt leilighet og kjæreste i Stockholm på en dags varsel. Han kom aldri tilbake. Da jeg 15 år senere var sivil ekspert i Ubåttutredningen 2001 ringte jeg ham i Norrland fra vårt kontor på forsvarsdepartementet. Han sa da at han regnet med at jeg ville ringe (etter å ha snakket med meg tre ganger for 15 år siden). Noen som visste at jeg satt i utredningen, hadde advart ham. Han sa at han ikke hadde vært ved Muskö den gangen, men i Karlskrona. Andre kunne fortelle at han hadde vært ved Muskö. Det var tydelig at han ikke ville si mer.²⁹

Man kan spørre seg: hvor troverdige er slike kilder? Hvorfor skal vi tro på en dykker, en lege eller offiser som kommer med påstander som ikke er forenlige med den offisielle versjonen? Men disse kilder var ikke alene om å fortelle om en skadet miniubåt. Marinesjefen Per Rudberg gjorde det. Dokumentene peker i samme retning. Det var noe alvorlig som hadde hendt. Den svenske marinen hadde behov av å vise opp noe konkret. Marinen hevdet at ubåtene var sovjetiske. De hadde behov for å legge frem bevis. Hvis det hadde vært en sovjetisk miniubåt, som hadde blitt senket, hadde de kunnet tatt den opp og vist den frem for verden. At det skulle ha vært en senket sovjetisk miniubåt gir ingen mening. Da Einar Ansteensen i 1999 sa at ubåten hadde vært under amerikansk kommando, og da andre sa at man plukket opp en US Navy dykker ble alt så mye mer begripelig. Nå ble det mulig å skjønne hvorfor man aldri kunne si noe om hva som hadde hendt. Da forsvarsminister Weinberger og marineminister Keith Speed i år 2000 sa at de ofte og regelmessig gikk inn med ubåter i svenske farvann ble dette en bekreftelse på hva flere av oss allerede visste, men hvilke personer var det som var involvert?

²⁷ Dirk Pohlmann, for den tyske/franske tv-kanalen ARTE, 15 juni 2005; og den tyske kanalen ZDF med dokumentaren, «In feidlichen Tiefen: Der geheime U-Boot-Krieg der Supermächte», og for den engelske tv-kanalen History Channel, «Submarines in Enemy Depths», 2007; Intervju med Hansson, *Aftonbladet*, 7 oktober 1982.

²⁸ Minröjningsavdelningen Dick Börjesson till chefen för marinen Per Rudberg, Rapport efter genomförda sökföretag i STOCKHOLMS skärgård samt i HÅRSFJÄRDEN i samband med ubåtsincident, signerad MS/Und Örlkn N-O Jansson och C6mröjavid tjänsteställe, Kn K Pejdel, 6 mars 1983”, delvis avhemligad 22 september 2008.

²⁹ Av naturlige grunner kan navn på slike personer ikke nevnes.

Fra venstre: Bill Odom og Doug MacEachin. Til høyre: marineminister John Lehman og forfatteren ved Bodø i 2007 med Vestfjorden bak dem, der Lehmans hangarfartøy skulle søke radarskygge i en krig med Sovjet på 80-tallet.

3. En strengt hemmelig «Underwater U-2»

I april 2002 presenterte jeg mitt engelske manuskript om vestlige ubåtsoperasjoner i svenske farvann for den internasjonale historikergruppen ved Det norske nobelinstitutt.³⁰ Jeg la frem mye informasjon som alt pekte på vestlig aktivitet. En av historikerne var litt mer interessert enn de andre: Benjamin Fischer. Han hadde arbeidet for CIA i opptil 30 år. Han hadde senere hatt stillingen som CIAs sin sjefshistoriker. Nobelinstituttet hadde i juni 2002 et symposium ved Lysebu (Oslo) om den kalde krigen under 80-tallet med historikere fra flere land, noen med bakgrunn fra etterretningstjenestene som generalløytnant William Odom fra NSA og Douglas MacEachin fra CIA.³¹ Jeg snakket en del med Odom,³² som hadde vært militær sekretær til den nasjonale sikkerhetsrådgiveren til president Jimmy Carter, Zbigniew Brzezinski (1977-81), sjef for Army Intelligence (1981-85), sjef for The National Security Agency (NSA, 1985-88) og siden Director National Security Studies, Hudson Institute. Jeg traff ham på konferanser også senere og i Washington på Hudson Institute. Jeg fortalte ham hva Caspar Weinberger i 2000 hadde sagt om at deres ubåter opererte i svenske farvann for å teste svensk kystforsvar, men Bill Odom sa bare kort: «I am not going to speak about classified information».³³ Det var åpenbart at hva Weinberger hadde sagt om de vestlige ubåtene, som opererte langs svenskysten, fortsatt var noe meget, meget hemmelig. Det var meget følsomt. Hans «Assistant Under-Secretary» Dov Zakheim sa dagen etter intervjuet til *Dagens Nyheter* at «hvis Weinberger ville si dette var det opp til ham». Men han sa til en venn til meg at hverken Weinberger, hans etterfølger Frank Carlucci eller noen annen kommer til å si noe mer. Alle ville tie stille.

På Oslo-Symposiet 2002 spurte Ben Fischer meg: «Spør Doug MacEachin?» Han var CIAs høyeste ansvarlige for sovjetanalyse og for all etterretning. «Han kan vite noe om ubåtene». MacEachin var fra 1981 visesjef og sjef for CIAs «Operation Center», som daglig forberedte all etterretning til president Reagan. I 1984-89 var han sjef for CIAs kontor for «Soviet Analysis» (SOVA) under Robert Gates. Gates var senere CIA-sjef og forsvarsminister, men da var han visesjef for CIA med ansvar for all etterretning (Deputy Director for Intelligence eller DDI). Samme stilling (DDI) hadde MacEachin 1993-95 under CIA-sjefen James Woolsey og hans stedfortreder admiral William Studeman.³⁴ MacEachin var informert om hendelsen ved Muskö i 1982. Det var åpenbart ikke en sovjetisk operasjon. Da jeg spurte ham om det,

³⁰ Ola Tunander, «Submarine Operations in Swedish Waters in the 1980s: Deception and Political Control», Nobel Institute Research Seminar, den 18. april 2002; Dette paper ble utvidet til en bok: Ola Tunander, *The Secret War against Sweden: US and British Submarine Deception in the 1980s* (London: Frank Cass, Naval History, 2004).

³¹ Nobel Symposium, Lysebu, Oslo, June 2002, som resulterte i boken *The Last Decade of the Cold War: From Conflict Escalation to Conflict Transformation*, edited by Olav Njølstad (London: Frank Cass, 2004).

³² William Odom https://military-history.fandom.com/wiki/William_Eldridge_Odom

³³ Jeg besøket Bill Odom på Hudson Institute, mens jeg var på en konferanse i Washington i juli 2004.

³⁴ Douglas MacEachin bio se «CIA Assessments of the Soviet Union: The Record Versus the Charges», Central Intelligence Agency, <https://www.scribd.com/document/512903764/CIA-Assessments-Soviet-Union>

sa han: «Det var noe av en U-2-episode under vann [*This was like an Underwater U-2*]», som om et fartøy under CIA- eller Navy-kommando hadde blitt senket og at en amerikansk pilot hadde overlevd akkurat som ved U-2-episoden 1960 og akkurat som dykkeren og legen/offiseren ovenfor hadde fortalt. Jeg sa da: «Men svenskene [til forskjell fra russerne] gikk aldri ut offentlig [But the Swedes never went public]». Han vendte seg da til Ben Fischer, som også var til stede, og spurte: «Vet du hva vi snakker om? [Do you know what we are talking about?]». Ben Fischer sa kort: «Ja, Ola skrev et 'paper' om det. Olas foredrag var det første foredrag jeg hørte på i Oslo». Dermed var samtalen over.³⁵

Jeg spurte siden MacEachin hvem jeg skulle snakke med, rent bortsett fra Studeman, som hadde vært hans nærmeste sjef (Studeman hadde vært sjef for US Naval Intelligence etter Butts, siden Bill Odoms etterfølger som sjef for NSA 1988-92, deretter visesjef for CIA under Gates 1991-93 og Woolsey, og stedfortredende CIA-sjef 1995).³⁶ MacEachin sa: «Haver, Rich Haver».³⁷ Richard Haver var Studemans protesje: den første sivile visesjefen for Naval Intelligence (under Studeman og Thomas Brooks). I 1989 ble han rekruttert av forsvarsminister Dick Cheney som hans «Assistant Secretary for Intelligence». Mens MacEachin var DDI, var Haver administrativ sjef («CIA Executive Director for Intelligence Community Affairs»). I 2000 ble han på nytt rekruttert av Cheney, men nå som ansvarlig for etterretning for George W Bush under overgangsperioden frem til 20. januar 2001. Siden ble han forsvarsminister Donald Rumsfelds «Special Assistant for Intelligence».³⁸ Det var tydelig at MacEachin hadde sin informasjon fra disse to. Det var de som hadde informert ham om «an Underwater U-2» i Sverige 1982.

I august 2007 var jeg i Bodø på en konferanse om «US Maritime Strategy»,³⁹ organisert av Institutt for forsvarsstudier med Odom, den tidligere sjefen for den britiske flåten og Commander-in-Chief Allied Forces Eastern Atlantic, admiral James Eberle, med general Vagleik Eide, Norges forsvarssjef (1987-89) og Chairman of NATO Military Committee (1989-93), og den tidligere amerikanske marineministeren John Lehman (1981-87), som i Nixon-administrasjonen hadde arbeidet direkte under Henry Kissinger og Alexander Haig. Jeg hadde skrevet min doktoravhandling på 80-tallet om «US Maritime Strategy», og John Lehman, som president Reagans marineminister, hadde vært involvert i «Sea Plan 2000» på 70-tallet, og på 80-tallet vært drivkraften bak den nye offensive strategien, en strategi som først og fremst var rettet mot Sovjets strategiske ubåter og baser på Kolahalvøya. Jeg snakket en hel del med ham, og han var tilfreds med at hans argumenter hadde fått en rimelig plass i min avhandling, *Cold Water Politics*,⁴⁰ som hadde vært på pensum ved Naval War College. Han omtalte meg i vennlige ord for *Sunday Times* (2008).

Lehman fortalte at beslutningen om ubåtoperasjonene i svenske farvann, som Weinberger hadde snakket om for SVT, var blitt tatt av en «deceptionkomite» under CIA-sjefen William Casey,⁴¹ som ifølge Lehman også var den som hadde lyktes å få president Reagan til å initiere komiteen.⁴² Komiteens oppgave var «deception», å lure Sovjet. Men oppgaven var helt tydelig også å lure de allierte til å tro på

³⁵ Douglas MacEachin, Nobel Symposium, Lysebu juni 2002 (se ovenfor).

³⁶ Bill Studeman Bio: https://en.wikipedia.org/wiki/William_O._Studeman ; https://en.wikipedia.org/wiki/Director_of_Central_Intelligence

³⁷ Samtale med MacEachin, Nobel Symposium, Lysebu juni 2002.

³⁸ James Risen, *State of War: The Secret History of the CIA and the Bush Administration* (New York: Simon & Schuster, 2008); Richard Haver, a detailed Bio: Colloquium Speaker, APL, John Hopkins University. <https://web.archive.org/web/20100528010106/http://www.jhuapl.edu/colloquium/topics/haver.html>

³⁹ Institutt for forsvarsstudier & Parallel History Project, «Maritime Strategy-konferens», Bodø, 20–21 august 2007.

⁴⁰ Ola Tunander, *Cold Water Politics – The Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage, 1989). Lehman sa til *Sunday Times* og Neroth i 2008 at jeg var «a very conscientious and accurate historian».

⁴¹ «Maritime Strategy-konferens», Bodø, 20–21 august 2007. John Lehman sa dette i nærvær av flere personer.

⁴² Dirk Pohlmanns intervju med John Lehman, februar 2009 for ARTE-dokumentaren *Täuschung: Die Methode Reagan* (2015). Dokumentarfilmen har sin tittel etter denne komite; se også Tunander (2019), s. 79–80.

Noen av Bodø-konferansens deltakere på flymuseet i Bodø, der vi så på blant annet et U-2 fly. Fra venstre admiral Per Rudbergs erstatter som svensk marinesjef, viseadmiral Bengt Schuback, USAs tidligere marineminister John Lehman og tidligere sjefen for National Security Agency og Army Intelligence, generalløytnant William Odom. General Vagleik Eide og admiral James Eberle er ikke med på bildet. Til høyre: et U-2 fly (Nord-Norge).

«russiske krenkelser» for å få dem til å mobilisere mot russerne. Det var ordstyrer Casey, den nasjonale sikkerhetsrådgiveren Dick Allen og viseministrene for utenriks- og forsvarsdepartement som tok beslutningen, for å gi president Reagan, utenriksminister Alexander Haig og forsvarsminister Weinberger «plausible deniability», slik at de skulle kunne si at de ikke visste noe om disse ulovlige operasjonene.⁴³ Hvem i Sverige som var involvert, ville Lehman ikke si noe om. Men han la til at hvis han hadde fortalt meg det, måtte han «drepe meg etterpå». Dette var blant det mest følsomme som fantes. Han bekreftet at de brukte små italienske miniubåter i svenske farvann for å gi US Navy «plausible deniability»,⁴⁴ for at man i USA, hvis noe skulle hende, skulle kunne si: «det var ikke oss, og vi vet jo hvordan italienerne er.»

Sherry Sontags og Christopher Drews bok *Blind Man's Bluff* (1998) tar opp amerikansk spionasje og utplassering av hydrofoner i sovjetiske farvann.⁴⁵ Mye av denne virksomheten var organisert av et liaisonkontor mellom US Navy og CIA, National Underwater Reconnaissance Office (NURO), som var en kusine til US Air Force og CIAs tilsvarende liaisonkontor, National Reconnaissance Office (NRO) med ansvar for satellittovervåking. NURO ble opprettet i 1969, men det var ekstremt hemmelig. Formelt sett er det fortsatt hemmelig. Dets eksistens ble avslørt av Sontag og Drew først i 1998. De skrev at i tidlig 70-tall var president Nixons marineminister John Warner sjef for NURO, mens CIAs Deputy Director for Science and Technology var visesjef.⁴⁶ I en samtale med Bill Odom og Doug MacEachin sa de at Rich Haver hadde vært Sontags og Drews sentrale kilde. Men MacEachin sa at ubåtoperasjonene i sovjetiske farvann kun var en del av NUROs aktivitet. NURO hadde også operert ubåter i skandinaviske farvann.⁴⁷ Ved en middag snakket jeg med «a special assistant» til president Clinton. Han sa at det var et liaisonkontor mellom CIA og DIA (fra Navy Intelligence) som drev med operasjonen i svenske farvann. Det var det mest hemmelige vi hadde, sa han. Under sent 80-tall skal NURO ha bestått av personer som Bill Studeman, Rich Haver, senere sjefer for Naval Intelligence som Thomas Brooks (1988-91), Edward Sheafer (1991-94), Mike Cramer (1994-97) og Mike McConnell.⁴⁸ Både Sheafer og McConnell hadde vært etterretningssjefer (J-2) for the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, admiral William Crowe resp.

⁴³ Samtaler med John Lehman, «Maritime Strategy-konferens», Bodø, 20–21 august 2007.

⁴⁴ Ibid. Han sa også «om det var sant», men det gir ingen mening hvis man sier at ubåten er fra et annet NATO-land.

⁴⁵ Sherry Sontag & Christopher Drew, *Blind Man's Bluff: The Untold Story of American Submarine Espionage* (New York: Public Affairs, 1998).

⁴⁶ Ibid., s. 83.

⁴⁷ Samtale med William Odom og Douglas MacEachin, Nobel Symposium, Lysebu juni 2002

⁴⁸ Vistica tar opp disse navnene for Team Charlie (se Vistica, 1995, s. 47), og det skal ha vært en overlapp mellom Team Charlie og NURO, og norsk etterretning med bånd til NURO skal ikke ha dementert dette.

general Colin Powell. Jeg spurte John Lehman om han, slik som Warner hadde vært sjef for NURO, hvilket han bekreftet.⁴⁹ Men da jeg i 2021 snakket med admiral Bobby Ray Inman, som hadde vært både Director Naval Intelligence, sjef for National Security Agency, og Deputy DIA og CIA (se nedenfor), sa han at sjefen for NURO alltid var Director of Naval Intelligence. Marineministeren holdt i finansieringen. Han kunne kontrollere NUROs virksomhet, men han var aldri formell sjef. Det gjaldt både 70-tall og 80-tall. Sontag og Drew skulle ha misoppfattet Warners posisjon, og Lehman skulle ha overtolket sin rolle. Men det skulle bety at etter 1985 var Bill Studeman og siden Thomas Brooks sjef for NURO, mens Evens Hineman, og senere James Hirsch var visesjefer, de senere som CIAs Deputy Director for Science and Technology.⁵⁰ Inman sa også at NURO «had zero activity in the Baltic». I Nord Europa «fokuserte man på sovjetiske Nordflåten».⁵¹ Hvis Inman her taler sant, skulle det finnes en enda mer hemmelig CIA-Navy organisasjon «that ran the Swedish-Baltic operations». Vi skal se senere hvilke disse personene var.

Admiral Bill Studeman som visesjef for CIA og James Hirsch som Deputy CIA for Science og Technology hjemme hos den norske sjefen for etterretningen generalmajor Alf Roar Berg med Bergs frue Joe mellom dem. Studeman var sjef og Hirsch visesjef for National Underwater Reconnaissance Office (NURO). Til høyre ved bordet sitter Terje Kristensen. Han var ansvarlig for norsk undervannsanalyse, tilsvarende NURO, og deretter visesjef for den norske etterretningstjenesten under Berg (Kristensen er klippet inn i bildet, men sitter på riktig plass ved bordet).

Jeg spurte aldri John Lehman om hendelsen 1982. Men da Dirk Pohlmann fra den tysk-franske tv-kanalen Arte skulle intervjuer Lehman i 2009, ba jeg ham om å spørre om den svenske hendelsen i 1982, om «the Underwater U-2». Arte sa til Lehman: «Ubåten i Sverige som ble skadet, den kom å benevnes ‘an Underwater U-2’. Hva mente man med det?» Lehman svarte: Det var ikke bare USA uten også andre NATO-land som opererte ubåter i andres territorialfarvann. «Det finns påstander om at [ubåter fra andre NATO-land] ved mange tilfeller gikk inn i havner, i marinebaser, for å samle etterretning», og «den svenske hendelsen skulle ha falt i denne kategorien», sa Lehman.⁵² Begrepet «an Underwater U-2» i Sverige 1982 var velkjent for ham. Sentrale aktører innenfor CIA og US Navy med Studeman, Haver, MacEachin og Lehman skal alle ha snakket om den samme hendelsen. De sammenliknet den svenske senkningen av en miniubåt med den sovjetiske nedskytingen av U-2-flyet. Egentlig var hendelsen 1982 en mye større skandale for USA, fordi den hadde vært rettet mot en vennligsinnet stat. Det var umulig å snakke om det offentlig. Lehman ville kun si at denne «Underwater U-2» (som må ha vært under US Navy/CIA- kommando), i det minste formelt sett ikke var amerikansk, men fra et annet NATO-land.

⁴⁹ Samtaler med John Lehman, «Maritime Strategy-konferens», Bodø, 20–21 august 2007.

⁵⁰ Chronology of CIA's Senior Management Structure, https://irp.fas.org/congress/1991_hr/s910911-cia.htm

⁵¹ Samtale med Bobby Inman, 13 januar 2021. Det var Inman som tok Rich Haver inn i Naval Intelligence. Han hadde fløyet tokter over Nord-Vietnam, men var svaksynt. Inman tok ham inn som sivil (se Vistica, 1995, s. 47).

⁵² Dirk Pohlmann intervju med Lehman, 2009 for ARTE *Täuschung ...* (2015); se Tunander (2019), s. 110 og 181.

Britiske HMS Porpoise med vugger for små miniubåter, en tyskbygget Typ-70 (20 meter) i Sør-Korea og en italiensk 3GST9 (10 meter) med stort vindu i baugen og med tynt periskop (den militære versjonen var malt mørkegrøn).

4. Tre mulige scenarier:

Hvis vi tenker oss at John Lehman har dekning for sin påstand ovenfor om at den skadede miniubåten i Hårsfjärden (klokken 14.40 den 5. oktober) ikke var fra USA, men fra et annet NATO-land, finnes det i det minste tre muligheter. For det *første*, skulle den kunne ha vært britisk. I 2000 fortalte den britiske marineministeren Keith Speed SVT at Royal Navy opererte Porpoise- og Oberonubåter i Østersjøen dypt inne i svenske farvann. De gikk nesten inne i Stockholms havn.⁵³ Det senere forutsatte en miniubåt. HMS *Porpoise* var bygget om for å bære to små miniubåter (se foto). Speed bekreftet det for *Sunday Times* i 2008, men sa samtidig at han ikke kunne si noe mer: «Jeg er bundet av min taushetsplikt til den dag jeg dør. [...] Dette var det hemmeligste vi hadde. Margaret Thatcher godkjente hver operasjon».⁵⁴ Sjefen for den britiske militære etterretningstjenesten, sir John Walker, sa at vest «hadde rett til et visst antall inntrengninger i en viss tidsperiode».⁵⁵ To britiske ubåtkapteinere forklarte for meg at de hadde operert ubåter i svenske farvann. De gjorde det også for å landsette SBS-styrker (spesialstyrker). Den ene hadde brifet statsminister Thatcher på hennes kontor og sa: «Margaret Thatcher signed approval for every single operation». Den andre beskrev seg selv som «taksisjåfør» for SBS-styrkene.⁵⁶ Admiral Eberle bekreftet indirekte at de hadde operert i svenske farvann. Han fortalte at det var han, sammen med tidligere US Chairman of the Joint Chiefs of Staff, admiral William Crowe (1985-89), som fra 1992 hadde representert Vesten i atomvåpenforhandlingene med marskalk Shaposhnikov etter «Sovjetunionens oppløsning».⁵⁷ Britiske spesialstyrker, som blant annet ble satt i land fra ubåt, trente sammen med svenske Stay Behinds, men ifølge Wolbert Smidt, tidligere HUMINT-sjef for den tyske etterretningstjenesten BND, viste disse ubåtene seg aldri. Operasjonene ble besluttet om av en hemmelig NATO-komite, *Allied Clandestine Committee* (ACC), men det var ikke disse ubåtene som viste seg opp i svenske farvann, fortalte han.⁵⁸

For det *andre* skulle den skadede miniubåten den 5. oktober 1982 kanskje kunne ha vært vesttysk. Vest-Tyskland hadde flere små undervannsfartøyer. Svenske arkiver viser at man på svensk militær side hadde registrert hva man mente var vesttyske ubåter dypt inn i svenske farvann,⁵⁹ men det er samtidig vanskelig å tro at vesttyske ubåter skulle agere så provokativt uten at dette skulle ha vært avtalt med amerikanerne.

⁵³ Intervju med Keith Speed, *Striptease*, TV2, 11 april 2000; se Tunander (2019), s. 82–83.

⁵⁴ Pelle Neroth, «Margaret Thatcher told Navy to raid Swedish coast», *Sunday Times*, den 27. januar 2008; se også Pelle Neroth, *Ghost Hunt* (Skara: Two Raven Books, 2017), s. 126.

⁵⁵ Intervju med John Walker, Associated Press, den 7. Mars 2000.

⁵⁶ Tunander (2019), s. 153–157.

⁵⁷ Samtaler med James Eberle, «Maritime Strategy-konferens», Bodø, 2007; se også Ola Tunander, *Navigationsexperten: Hur Sverige lät sig bedras av U137* (Stockholm: Karneval, 2021), s. 135.

⁵⁸ Samtaler med den pensjonerte direktøren ved det tyske Bundesnachrichtendienst (BND), Wolbert Smidt, i hans hjem i Berlin og ved Institutt for forsvarsstudiers konferanse, «Intelligence in Waging the Cold War» i Oslo, 28. april – den 1 mai 2005. I NATOs Allied Clandestine Committee (ACC) deltok også en svensk representant.

⁵⁹ Mathias Mossberg, *I mörka vatten: Hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan* (Stockholm: Leopard förlag, 2009), s. 72–75, 200–206; (Stockholm: Karneval, 2016), s. 88–92, 234–240; Tunander (2019), s. 175–178.

Miniubåt fra Maritalia 1980 (det finnes ingen andre bilder på denne miniubåten) og en litt mindre mørkegrøn 3GST9 (10 meter) også fra Maritalia, (senere GSE) i Fincantieri-hallen i La Spezia. Moderfartøy for GSE-ubåt.

US Navy SEALs begynte et samarbeidsprogram med de vesttyske Kampfschwimmers i 1972. De opererte fra den vesttyske ubåtbasen Eckernförde. En løytnant fra US Navy SEAL Team 2, Joseph Maguire, sa at de hadde øvd skjult inntrengning i havner Østersjøen. Han fortalte om en inntrengning langs den tyske Østersjøkysten, men denne øvelse er «antagelig den eneste vi kan fortelle deg om», sa han. Alt var meget, meget hemmelig.⁶⁰ Maguire ble senere viseadmiral og sjef for US Naval Special Warfare Command, og under president Donald Trump stedfortredende Director National Intelligence (2019-2020), hvilket da var den høyeste posisjonen i det amerikanske etterretningssystemet. US Navy SEALs opererte sammen med vesttyskerne. John Lehman sa at vesttyske ubåter spilte en viktig rolle i Østersjøen.⁶¹

Men for det tredje bekreftet Lehman at de brukte små italienske ubåter. Italia bygget mange 10-meters og 20-25-meter miniubåter som var ideale for slik aktivitet dypt inne i skjærgårder og inne i fremmede marinebaser.⁶² H.I. Sutton beskriver hvordan US Navy benyttet seg av små italienske undervannsfartøyer allerede fra 60-tallet. Disse fartøyer ble utviklet av forskjellige produsenter som COSMOS, Maritalia, DRASS, Galeazzi og Fincantieri.⁶³ Da Arte gjorde sin dokumentar 2015 ringte de den administrerende direktøren for GSE (tidligere Maritalia) Junio Santi og spurte om høyoppløste fotografier på hans ubåter. Santi svarte at de ikke hadde fotografier. Da Arte insisterte svarte Santi: «Spør Ola Tunander. Han har bildene». Noen etterretningstjeneste må ha informert ham. Da en vestlig admiral, som var bekjent også med admiral Crowe og Weinberger, besøkte barakkene til de italienske spesialstyrkene COMSUBIN i Varignano (La Spezia), så han en liten ubåt, som han trodde kunne være en slik ubåt som svenskene hadde jaktet på. De italienske vertene forsøkte å hindre ham fra å gå nærmere. Miniubåten hadde en presenning over seg.⁶⁴ En offiser i Varignano fortalte meg at disse meget hemmelige fartøylene var holdt skjult i barakkene, og de amerikanske Navy SEALs hadde full adgang, mens mange i COMSUBIN ikke hadde det.⁶⁵ Det kan ha vært en slik miniubåt som var Bill Caseys og John Lehmans «Underwater U-2».

Tidligere kommandør Robert Bathurst, som jeg arbeidet med i nesten ti år, fortalte meg allerede i 1991 at han, mens han var US Assistant Attache i Moskva 1964-67, iblant reiste til Stockholm for «å puste vestlig luft» og for å besøke sin fire år yngre attachekollega, Bobby Inman. Inman hadde da fått igjennom en meget hemmelig «deal» med svenskene om utplassering av hydrofoner i svenske farvann for å følge sovjetisk ubåttaktivitet.⁶⁶ Inmans «deal» var med stor sannsynlighet med forsvarsminister Sven Anders-

⁶⁰ Orr Kelly, *The Untold Story of Navy SEALs: Brave Men, Dark Waters* (New York: Simon & Schuster, 1992), s. 247. Det var åpenbart at andre inntrengninger i havner i Østersjøområdet var noe meget, meget følsomt.

⁶¹ ARTE intervju med John Lehman, 2009; Tunander (2019), s. 175–178.

⁶² Samtaler med John Lehman, «Maritime Strategy-konferens», Bodø, 2007; Se Tunander (2019), s. 179–204.

⁶³ H.I. Sutton, *Covert Shores: The History of Naval Special Warfare Missions and Mini-Subs* (2015).

⁶⁴ Samtaler med en vestlig admiral fra sent 90-tall; se Tunander (2019), s. 183-184.

⁶⁵ Samtale med en spesialstyrkeoffiser i Vairgnano; Tunander (2019), s. 183.

⁶⁶ Samtaler med Robert Bathurst 1991–92; Tunander (2019), s. 97–101. Samtale med Bobby Inman, 13 januar 2021.

son, som var meget selvstendig og som bevislig holdt tilbake informasjon for sin statsminister (Tage Erlander og Olof Palme). Inman fremhevet sterkt at Sven Andersson «was a fine man». Inman sa at han hadde benyttet bankmannen Karl-Arvid Norlin (Wallenbergs etterretningsmann) «som go-between til Andersson». ⁶⁷ Robert Bathurst sa at de benyttet små ubåter for å vedlikeholde disse hydrofonene, og som sjef for US Naval Intelligence i Europa (i London) 1969-72 fikk Robert regelmessig informasjon fra dem. Han brifet admiralen, CINCUSNAVEUR (Commander-in-Chief US Naval Forces Europe, Waldemar Wendt og William Bringle), om alle de sovjetiske ubåtenes og overflatefartøyenes posisjoner hver morgen klokken syv. ⁶⁸ En tredje offiser fra Naval Intelligence forklarte for meg at disse små ubåtene ble tatt inn i Østersjøen på ombygde handelsfartøy, dumpet langs svenskekysten og siden plukket opp på veien tilbake. De var ikke basert i Østersjøen, sa han. Han bekreftet at de var italienske. ⁶⁹ USA benyttet italienske farkoster for «plausible deniability», for å sitere Lehman. Den daværende sjefen for Den norske etterretningstjenesten, kontreadmiral Jan Ingebrigtsen (1979-85), sa at disse handelsfartøy hadde en luke i bunnen, der de små ubåtene kunne gå inn og ut usett. ⁷⁰ Flere personer har bekreftet disse små ubåter.

Robert, men også Bob Woodward sa at mens Bobby Inman var i Stockholm hadde han «a terrific source, who provided significant military information on other countries». ⁷¹ Det kan ha vært Sven Andersson, som da Inman forlot Stockholm hadde vært forsvarsminister i ti år, men det kan også ha vært den senere marinesjefen Per Rudberg, som reiste på ferie sammen med Bobby Inman. ⁷² Rudberg ville ha vært svensk forsvarssjef dersom Sverige hadde blitt okkupert. Ved sitt besøk i USA 1978 ble han mottatt av ledelsen i US Navy. De holdt en middag for Rudberg med syv admiraler. Han traff CINCUSNAVEUR, senere Chairman of Joint Chiefs of Staff William Crowe tre ganger, ifølge notater fra den svenske attachéen Lennart Forsman. ⁷³ Rudberg var også den offiser som forsvarsminister Caspar Weinberger valgte som sin eskorteoffiser under sitt femdagers besøk i Sverige i oktober 1981. ⁷⁴ Per Rudberg hadde før øvrig stor tillit til Sven Andersson, som i sin tur ikke hadde tilsvarende tillit til sine statsministre (Tage Erlander og Olof Palme). Han valgte å ikke å fortelle det mest vesentlige. Ulf Larsson, statssekretær i forsvarsdepartementet (1974-76) skrev: «Olof [Palme] og Ingvar [Carlsson] behøvde ikke vite hva som hendte. Sven Andersson kunne nok spille selv hvis han ville.» ⁷⁵ I 1983 var Andersson leder for «Ubåtsskyddskommisjonen», som hevdet at miniubåtene, som hadde operert ved Muskö 1982, nesten sikkert var sovjetiske. Spørsmålet er om Andersson da viste at disse miniubåtene var vestlige, og at det var de samme miniubåtene som han selv hadde godkjent på 60-tallet. Hadde Andersson løyet for Palme? Da Sven Hirdman ble statssekretær i forsvarsdepartementet i 1979 ble han flere ganger informert om at de mest «følsomme» spørsmålene som de diskuterte hadde vært Sven Anderssons ansvar. Det var ikke noen annen som tok over da han hadde forlatt sin stilling som forsvarsminister 1973. ⁷⁶ Sven Andersson skal ha sittet på de mest følsomme båndene til USA også i begynnelsen av 80-tallet, langt etter at han forlot regjeringen. Hirdman var da statssekretær, men ifølge ÖB Lennart Ljung, egentlig fungerende forsvarsminister. ⁷⁷

⁶⁷ Ola Frithiofson, «Ett amerikanskt hydrofonsystem etableras i svenska vatten», *Historisk tidskrift*, 141:2, 2021, s. 284–303; Tunander (2019), s. 97–112; Tunander (2021), s. 83–94

⁶⁸ Se s. 17 i denne artikkel; se Tunander (2021), s. 82-85, 91, 196-197.

⁶⁹ Jeg har valgt å ikke navngi denne person fordi saken fortsatt er meget, meget følsom.

⁷⁰ Samtaler med Jan Ingebrigtsen i hans hjem rundt 2010. Han døde i april 2014.

⁷¹ Bob Woodward, *Veil: The Secret Wars of the CIA* (London: Simon & Schuster, 1987), s. 206.

⁷² Samtaler med daværende visesjefen for forsvarsstabens etterretningstjeneste, kommandørkaptein Björn Eklind, fra sent 1980-tall fram til etter 2000.

⁷³ Mikael Holmström, *Den dolda alliansen* (Stockholm: Atlantis, 2011), s. 378.

⁷⁴ Samtale med Per Rudberg ved hans hjem på Långa Raden på Skeppsholmen rundt år 2000.

⁷⁵ Frithiofson (2001), s. 302; e-post fra Ulf Larsson til Ola Frithiofson, 25. oktober 2013.

⁷⁶ Frithiofson (2021), s. 301–302. Sven Andersson var forsvarsminister 1957-73 og utenriksminister 1973-76.

⁷⁷ Överbefälhavaren general Lennart Ljung, Dagbok, 5. oktober 1982.

Bild fra Rossö/Orust rundt 1960 med Ola Frithiofson som serverer kaffe til Rosa Andersson og med Sven bak dem (Karl Frithiofsons arkiv). Olas far, Karl Frithiofson, var forsvarsminister Sven Anderssons statssekretær i nesten ti år. Han hadde en hytte på Orust nær familien Andersson. Andersson var forsvarsminister i 16 år og gikk av 1973, men ifølge senere statssekretæren Sven Hirdman, var Andersson fortsatt ansvarlig for de hemmeligste delene av departementets virksomhet i 1979 seks år etter at han gått av som minister. I praksis var han antagelig ansvarlig frem til sin død 1987. Frithiofson fortalte at etter at Rosa gikk bort i 1967 mistet han festet i arbeiderbevegelsen. Og etter at han var blitt utenriksminister i 1973 giftet Sven Andersson seg med den britiske ambassadørens «Social Secretary», Ulla Brambeck. Dette var det eneste et nedgradert CIA-dokument fra 1976 fant verd å nevne. De flyttet inn i hennes leilighet i det von Rosenska Palasset på Strandvägen. Ola Frithiofson snakket i 2015 med tidligere vise CIA-sjefen Bobby Inman, som hadde stor respekt for Sven Andersson og som hadde holdt kontakt med ham via Wallenbergs etterretningsmann K.A. Norlin. Kontakten handlet nesten sikkert om USAs hydrofoner (i svenske farvann), som fra 1970 ble vedlikeholdt av små, vestlige miniubåter. Karl Frithiofson skal den 1. eller 2. desember 1983 ha informert statsminister Olof Palme om at disse ubåtene i Hårsfjärden var fra vest. Han sa at Sven ikke var så nøye med å følge partiets kongressbeslutninger. Statsminister Tage Erlander skrev at man ikke kunne stole på Sven. Statsminister Olof Palme spurte om Sven hadde lurert ham når det gjaldt ubåtene. Sven Andersson stod kanskje nærmere amerikanerne og britene enn sin egen regjering (se Ola Frithiofson, 2021).

Vi har grunn til å anta at denne skadete miniubåten i 1982 (med en amerikansk overlevende), som den svenske dykkeren festet en vaier til og som de mest sentrale representantene for CIA og US Navy kom til å benevne «an Underwater U-2», var italiensk eller italienskygd og stod under kommando av en meget hemmelig del av CIA og US Navy. Tre dager etter denne hendelsen ble det holdt et møte i Genève mellom to svensker, fire amerikanere og en italiensk etterretningsoffiser. Fra svensk side skal det ha vært en industrimann og en offiser (el. pensjonert offiser), men ingen diplomat. Fra amerikansk side var det to sivile (en kan ha vært fra CIA) og to militære offiserer, og den eneste grunnen til å inkludere en italiensk offiser var at denne «Underwater U-2» var italiensk. Lekkasjen kom fra italiensk etterretning til italiensk radio og til det italienske nyhetsbyrået ANSA.⁷⁸ ANSA skal ha hatt sin informasjon fra den italienske forsvarsattacheen via en mellommann, som da sa at Sverige hadde samtaler med en fremmet makt uten å nevne hvem denne makten var. Italiensk radio sa at det var en vestlig makt, mens min kilde, som også var ANSAs kilde, fortalte meg at det hadde vært fire amerikanere og en italiensk oberstløytnant. I uken frem til dette møtet hadde svenskene sluppet 45 synkeminer. Den følgende uken slapp man bare 2, og ordre om disse to ble gitt av den nokså selvstendige kystartillerikommandanten oberstløytnant Sven Olof Kviman på Mälsten. Flere på svensk side visste om den senkete ubåten, men de var meget få, og det har blitt stadig færre. Hvis denne saken hadde eksplodert i tv og aviser i 1982, slik U-2 affæren gjorde i 1960, hadde dette ledet til et kraftig tilbakeslag for USA i Europa. Det hadde vært en av de største hendelsene i verden det året, men de svenske admiralene kom å tie stille.

At det risikerte å lede til et amerikansk tilbakeslag ble indikert av Steve Recca, som hadde vært «Special Assistant» til USAs marineminister og til sjefen for CIA (1995-98), Assistant Attache i Oslo (1998-2001) og ble deretter gitt The Admiral Bobby Inman Chair of Intelligence ved Naval Postgraduate School.⁷⁹ Det var, ifølge Recca, kommandør Peter Swartz som tipset om meg og John Kristen Skogan på NUPI, fordi vi var de to forskere i Oslo som hadde skrevet om naval strategy. Swartz hadde skrevet utkast til Lehmans «Maritime Strategy», vært rådgiver for marinesjefen admiral Watkins og for Lehman, og Lehmans allierte admiral James Ace Lyons var hans mentor. Fra 1989 var Swartz «Special Assistant» for admiral Bill Crowes etterfølger som Chairman of the Joint Chiefs of Staff, general Colin Powell. Swartz var deretter ved US Navys Center for Naval Analysis (CNA), men at jeg hadde holdt foredrag ved CNA og ved Naval Postgraduate School var neppe grunnen til at Recca kontaktet meg. Recca var hyggelig men urolig for det jeg skrev og for at aktiviteten i svenske farvann skulle «backfire». Han kom til mitt kontor noen ganger og inviterte meg på lunsj på ambassaden og til mottakelser, men det eneste han spurte meg om gjaldt et USA-kritisk foredrag av den tidligere norske forsvarssjefen general Vigleik Eide (som vi lyttet til sammen og som han i hemmelighet hadde tatt opp på bånd) samt mine kontakter i Italia. Jeg måtte spørre meg selv: hvorfor er en tidligere «assistant» til USAs marineminister og til CIA-sjefen urolig for mine studier av vestlig aktivitet i svenske farvann, og hvorfor er mine kilder i Italia av spesiell interesse? Det var åpenbart noe følsomt. Jeg fikk også besøk av en vennlig offiser fra italiensk etterretning, som kom opp fra Italia. Kommandør Peter Huchthausen, tidligere US Naval Attache til Moskva og Sovjetspesialist i US Navy, skrev en bok *Hide & Seek: The Untold Story of Cold War Naval Espionage* (2009) sammen med sin franske kollega Alexandre Sheldon-Duplaix (også han en venn til Swartz). Boken hadde et kapittel om ubåtene i svenske farvann, og de var meget positive til min analyse.⁸⁰ Ubåtene i svenske farvann var neppe sovjetiske. Kanskje var noen i US Navy urolig for at flere amerikanere skulle snakke.

⁷⁸ ANSAs telegram var fra den 9. oktober; se også *Aftonbladet* den 11. oktober 1982.

⁷⁹ <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Ftraining.fema.gov%2Fhiedu%2F10conf%2Ffrecca-steve.doc&wdOrigin=BROWSELINK> Steve Recca Bio.

⁸⁰ Peter Huchthausen & Alexandre Sheldon, *Hide and Seek – The Untold Story of Cold War Naval Espionage* (London: John Wiley, 2009). ARTE ønsket å intervju Huchthausen i juni 2009, men han måtte først bli ferdig med deres bok. De kunne møtes i august, sa han. Men i juli fant man ham hengt i sitt hjem. Det var trist.

Til venstre: Statsminister Tage Erlander med forsvarsdepartementets statssekretær Karl Frithiofson og marinesjefen Åke Lindemalm. Lindemalm var marinesjef mens Bobby Inman var attaché i Stockholm på 60-tallet (foto: Karl Frithiofsons privat arkiv). Til høyre: Statsminister Olof Palme.

5. Hva visste svenskene?

Det er usannsynlig at den svenske regjeringen visste hva som hadde hendt. På tross av at Sven Andersson nok visste om de vestlige miniubåtene, la han, som ordstyrer i «Ubåtsskyddskommissionen» (april 1983), skylden på Sovjet.⁸¹ Ingemar Engman, som vært Anderssons nærmeste rådgiver i forsvarsdepartementets og avdelingssjef for forsvarsmateriell, sa: «Om Sven var medveten om de vestlige ubåtene og mistenkte deres innblanding var han nødt til å peke så langt bort fra de skyldige som mulig og derved skylde på Sovjet».⁸² ÖB Lennart Ljung skriver i sin dagbok for den 10 januar 1983 at «kabinettsekreteraren» (UDs statssekretær) Pierre Schori hadde hatt samtaler med USAs tidligere utenriksminister Henry Kissinger, som hadde sagt: «Det var smart av de svenske [myndigheter] å slippe ut ubåten på den måten det hadde blitt gjort».⁸³ Kissinger nevnte aldri noe om ubåtens nasjonalitet, fortalte Schori, men hans formulering tydde neppe på at den var sovjetisk.⁸⁴ På tross av dette peker nedgraderte referat fra mai 1983 på at statsminister Olof Palme da trodde at ubåtene var sovjetiske. Det samme gjorde andre medlemmer i regjeringen.⁸⁵ Ikke før i august 1983 skjønnte Palme at de neppe var det. President Mauno Koivisto hadde da fortalt ham at den sovjetiske lederen Jurij Andropov ba svenskene om «å senke hver ubåt de kunne oppdage i egne farvann», så kunne de selv se hva det var, fordi de er ikke våre.⁸⁶ Det samme sa Sovjets ambassadør til Sverige, senere utenriksministeren, Boris Pankin og statsministeren Nikolaj Ryzjkov.⁸⁷ Det vil si, de ville at svenskene skulle sette inn torpedoer og bunnminer for å senke ubåtene, men det ville ikke de svenske admiralene gjøre. Ikke før det årlige møtet den 1. desember 1983 mellom de svenske øverstkommanderende (militärbefälhavarna og civilbefälhavarna) skal «civilbefälhavaren» for vest-

⁸¹ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet* (1983).

⁸² Samtaler med Ingemar Engman; se Tunander (2019), s. 108–109.

⁸³ Överbefälhavaren general Lennart Ljung (Dagbok, 10. januar 1983) skriver «regjering». Ordet «Government» oversettes ofte med «regjering», men Kissinger snakker her snarere om «svenske myndigheter» eller «statsmakten» på samme vis som Caspar Weinberger sier til SVT år 2000: «the Swedish Navy is part of the Swedish Government».

⁸⁴ Samtaler med Pierre Schori. Schori visste ikke at noen ubåt hadde blitt sluppet ut.

⁸⁵ Referat från det verkställande utskottets möte, Socialdemokratiska arbetarpartiet, 17 maj 1983, Arbetarrörelsens arkiv, Stockholm.

⁸⁶ Mauno Koivisto, 2008, 'Ubåtshysterin orsakade mig plåga', *Svenska Dagbladet*, 3 september. Artikkelen var også publisert i Koivistos bok, *Grannar – Frändskap & friktion* (Atlantis/Söderströms, 2008), s. 168–172.

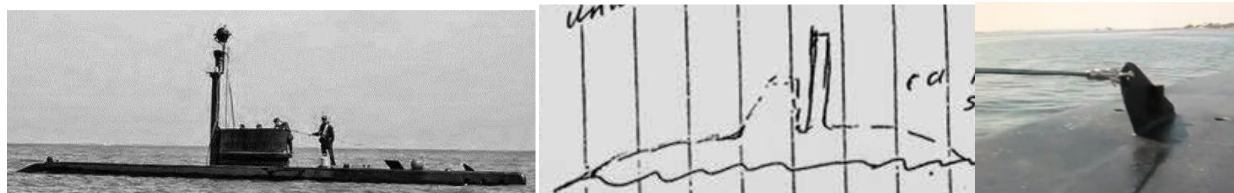
⁸⁷ Ingvar Carlsson, *Ur skuggan av Olof Palme* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 1999), s. 94–96; Pohlmanns intervju med Boris Pankin for ARTE *Täuschung: Die Methode Reagan* (2015).

Sverige, Anderssons tidligere statssekretær Karl Frithiofson, ha fortalt Olof Palme at ubåtene var fra vest.⁸⁸ I april hadde Palme protestert mot «de sovjetiske krenkingene», men han måtte nå ha skjønt at han hadde vært lurt (kanskje også av Sven Andersson), og at det var vestlige ubåter som viste seg fram for å «spille russere». En måned senere hadde Sveriges Moskva-ambassadør, Torsten Örn, blitt orientert av Olof Palmes kollega i Palmekommisjonen, Sovjetrådgiveren Georgij Arbatov, som sa at man i Moskva nå mente at det «muligens var CIA som lå bak ubåtskrenkelsene».⁸⁹ At ubåtene var fra vest, kom også opp et halvår senere med en bok til Anders Hasselbohm.⁹⁰ *Dagens Nyheter*s lederskribent Olle Alsén viste boken til Olof Palme. Olof Palme sa til seg selv: «Lurte Sven [Andersson] meg? Lurte Sven meg?»

Tidligere sjefen for den svenske etterretningen, da sjef for forsvarsdepartementets internasjonale avd., generalmajor Bengt Wallroth (sammen med Jan Eliasson fra UD og Hans Dahlgren fra statsministerens kontor), skrev i 1987 i et dokument for statsminister Ingvar Carlsson at de to typer av miniubåter, som hadde blitt observert dypt inne i svenske farvann, ikke stemte med noen sovjetiske miniubåter. Til meg bekreftet han senere at de kunne ha vært italienske.⁹¹ Strengt hemmelige dokumenter for marinesjefen Per Rudberg fra 1984 og fra den marine analysegruppen 1987 viste at alle karakteristika for disse ubåtene stemte eksakt med de små italienske ubåter, som US Navy skal ha benyttet i svenske farvann. Type 1 var en 10 meters dråpeformet ubåt uten tårn (en «hvalrygg»), mens Type 2 var en 20-30 meters rektangulær ubåt (med en høy snorkelmast bak tårnet og en vaier fra toppen av tårnet til baugen).⁹² Også en US Navy Intelligence ekspert på sovjetiske ubåter, Peter Huchthausen, sa at det ikke fantes slike ubåter i Sovjet.⁹³

Fra venstre: Tegning av Type 1-ubåt (Svenska Dagbladet november 1987), tegning av nedgradert foto av en Type 1-ubåt, juli 1987 (i en fjord i Nord-Sverige), og fotografi av en italiensk dråpeformet miniubåt (Maritalia) fra 1980.

Italiensk COSMOS 506-SX (23 meter) i Colombia og en tegning av Type 2-ubåt (20-25 meter) i Stockholms sydlige skjærgård 1987. Begge har en høy snorkelmast bak tårnet. Til høyre: vaier (festet i baugen) som går til tårnets topp.

⁸⁸ Ola Frithiofson (2021), s. 284–303; Tunander (2019), s. 104–107.

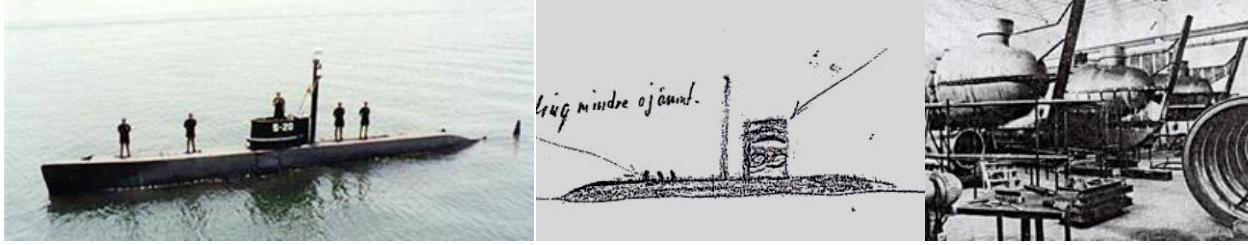
⁸⁹ SOU 2002:108, *Fred och säkerhet: Svensk säkerhetspolitik 1969–89* (Statens Offentliga Utredningar), s. 139.

⁹⁰ Anders Hasselbohm, *Ubåtshotet: En kritisk granskning av Hårsfjärdsincidenten och Ubåtsskyddskommissionens rapport* (Stockholm: Prisma, 1984). Hasselbohms bok bygget på militære kilder.

⁹¹ CFö/INT 1987. Underlag for orientering av statsminister Ingvar Carlsson i desember 1987 av ”regeringsgruppen” (Jan Eliasson, Hans Dahlgren og Bengt Wallroth) under ledelse av generalmajor Bengt Wallroth, sjef for Internationella avdelningen, Forsvarsministeriet (CFö/INT). ”Undervattensverksamhet – förekomst, omfattning och inriktning tidsmässigt och geografiskt (det s.k. ’mönstret’ i verksamheten) samt nationalitetsbestämning”; Jeg hadde et møte med Wallroth på Stockholms Universitet et år før han gikk bort 4. februar 2005.

⁹² Chefen for Marinen, viceamiral Per Rudberg, ”Kvalificerade erfarenheter ubåtsincidenter (en bilaga)”. En strengt hemmelig rapport om aktivitet under vann (Bilaga Ta-Und KH), 19 juli 1984.

⁹³ Peter Huchthausen & Alexandre Sheldon (2009), s. 281–283.

Italienskygget COSMOS SX-506 (23 meter) og en tegning av en Type 2-ubåt med den samme størrelsen (20-25 meter) fra oktober 1982 under ubåtsjakten i Hårsfjärden. Begge ubåtene har en høy snorkelmast bak tårnet. Til høyre: masseproduksjon av COSMOS SX-506 i Livorno i begynnelsen av 70-tallet.

Karl Frithiofsons sønn, Ola, snakket med admiral Bobby Inman i 2015, og jeg hadde en lang samtale med Inman i 2021. Inman sa det samme til oss: sovjetiske ubåter hadde øvd i svensk territorialhav på 70-tall og tidlig 80-tall, men de hadde aldri gått inn i skjærgårdene eller inn i havner og marinebaser som Muskö eller Karlskrona (De som gjorde det var åpenbart fra vest). Inman fortalte Ola Frithiofson at de visste hvor de enkelte sovjetiske ubåtene beveget seg langs svenskekysten, fordi de hadde plassert ut hydrofoner.⁹⁴ Til meg bekreftet han at Robert Bathurst hadde pleiet å besøke ham i Stockholm, men han ville ikke snakke om disse hydrofonene. Han var åpenbart ikke «happy» med hva Robert hadde fortalt meg.⁹⁵ Han var vel kjent med mine studier av ubåtsaktivitet i svenske farvann, og da Ola Frithiofson ringte han i 2015 trodde han først at han snakket med meg. I forbindelse med at Robert i 1991 fortalte meg om deres ubåter og hydrofoner langs svenskekysten, fulgte amerikansk etterretning med på mitt arbeid. Noen tok seg inn på mitt kontor og åpnet et spesifikt dokument i PC-en min midt på natten.⁹⁶ Etter at en norsk admiral hadde hjulpet meg med å finne ut at bilen til en noe uforsiktig agent tilhørte den italienske ambassaden, ble admiralen invitert til den italienske forsvarsattachéen. Denne ville ikke si noe, men etter noen dager kom den amerikanske forsvarsattacheen opp til den norske admiralen og spurte om han samarbeidet med meg.⁹⁷ US Navy benyttet italienerne for «plausible deniability» også i Oslo. Operasjonen var amerikansk. Bobby Inman var fra 1991 president George H.W. Bushs nærmeste etterretningsrådgiver (Chairman of the President's Intelligence Advisory Board). Han fulgte med på disse, de mest sensitive tingene, og han må også ha fortalt sin etterfølger som presidentrådgiver, tidligere Chairman of the Joint Chiefs of Staff admiral William Crowe om saken, fordi, da Crowe skulle holde foredrag i Oslo, gikk han rett gjennom mengden forskere og offiserer frem til meg. Flere forskere samlet seg rundt oss, og den eneste grunnen til at han interesserte seg for meg må ha vært mine samtaler med Robert. I 1993 etter at Crowe hadde tatt over som president Bill Clintons rådgiver for etterretning var Inman Clintons førstekandidat som forsvarsminister, på tross av at han hadde stemt på Bush.⁹⁸ Men etter mediaangrep 1993-94 avslo Inman nominasjonen og ble i 1994 erstattet av sin tidligere kollega, William Perry. Mens Inman var sjef for NSA var Perry viseforsvarsminister for forskning og utvikling. Perry besøkte Sverige i 1995 og reiste til Hårsfjärden sammen med Sveriges forsvarsminister Thage G. Peterson. Perry fortalte at «om det er en ubåt behøver den ikke være russisk».⁹⁹ Dette ble desto mer klart med Weinbergers ord år 2000.

⁹⁴ Ola Frithiofson (2021), s. 292–294.

⁹⁵ Halvtimes samtale med admiral Bobby Ray Inman den 13 januar 2021; Tunander (2021), s. 83–91.

⁹⁶ En fil i min PC hadde blitt spart automatisk midt på natten og gitt opphav til et nytt dokument, hvilket bare kan hende om det opprinnelige dokumentet er åpnet. Noen hadde tatt seg in på kontoret mitt, som var låst, åpnet min PC og åpnet i det minste et spesifikt dokument, som tok opp disse følsomme tingene.

⁹⁷ Samtaler med norsk admiral på 1990-tal.

⁹⁸ Bobby Ray Inman Bio https://en.wikipedia.org/wiki/Bobby_Ray_Inman; <https://www.c-span.org/video/?53114-1/defense-secretary-nomination>

⁹⁹ Thage G. Peterson, *Resan mot Mars* (Stockholm: Albert Bonniers förlag) s. 555.

Til venstre: Robert Bathurst med hans fru Brit i Sponvika på grensen til Sverige 1996. Til høyre: forsvarsminister Caspar Weinberger som overleverer en «Distinguished Service Medal» til admiral Bobby Ray Inman 1981.

6. Robert Bathurst og Bobby Inman

Robert Bathurst hadde vært tolk mellom Nikita Khrusjtsjov og president Eisenhower i Camp David 1959, han hadde ledet den russiske språkgruppen i US Navy, og i 1963, etter Cubakrisen, ble han leder for «the hotline» mellom Det hvite hus og Moskva (egentlig mellom Pentagon og Moskva med en sidelinje til Det hvite hus). Han var vakthavende offiser i Pentagon i august 1964 da det var et «ikke-angrep» på jageren *Maddox*, som startet Vietnamkrigen. Etter tiden som Assistant Attache i Moskva (1964-67) ble Robert ansvarlig for Attache Affairs Eastern Europe (1967-69), og sjef for Naval Intelligence Europe (formelt sett Assistant Chief of Staff for Intelligence, US Naval Forces Europe, 1969-72), mens Inman var ved Naval War College og siden ble gitt tilsvarende stilling for Stillehavet som Robert hadde hatt for Europa. Robert innehadde deretter The Admiral Layton Chair of Intelligence ved Naval War College (1972-75) under dets president, admiral Stansfield Turner, som var Bill Caseys forgjenger som CIA-sjef (1977-81). Robert og jeg samtalte med Turner, mens han var i Oslo på Nobelinstituttet (1995-96). Jeg hadde også truffet ham på en PRIO-Pugwash-konferanse 1988, men jeg var da altfor ung til å vite noe. Han var heller ikke en «insider» som sin forgjenger, George H.W. Bush (1976-77), og sin etterfølger Bill Casey (1981-87). Robert tok siden sin doktorgrad i sammenlignende litteratur, var ved Harvard Russian Research Center og fikk en professorstilling ved Naval Postgraduate School i Monterey, California, der han møtte Brit, som var grunnen til at han flyttet til Oslo 1990, da hennes far var syk.¹⁰⁰ Robert ville ha et kontor der han kunne sitte og skrive sin bok, *Intelligence and the Mirror*. Jeg rekrutterte ham til PRIO i 1991.¹⁰¹

Robert trodde at forklaringen på de mange miniubåtene, som viste seg fram i svenske skjærgårder og marinebaser, gikk tilbake til Bobby Inman (som var en virkelig «insider») og hans «deal» med svenskene om de amerikanske hydrofonene. For Robert var spørsmålet: Hvordan skulle man få Inman til å snakke? De små ubåtene som viste seg fram på 80-tallet var antagelig de samme ubåtene som fortsatt ble benyttet for å vedlikeholde hydrofoner i svenske farvann. Både Robert og Bobby Inman hadde vært sjef for den ti år yngre Bill Studeman, som må ha visst om disse ubåter i svenske farvann. I 1998 skrev SVTs Jonas Olsson til Studeman og ba om et intervju. Han foreslo å reise over til USA med SVTs «ekspert Dr. Ola Tunander, som skrev sin avhandling om US Maritime Strategy og som er kollega med Robert Bathurst,

¹⁰⁰ Robert Bathurst Bio; se også Tunander (2021), s. 196-197.

¹⁰¹ Robert B. Bathurst, *Intelligence and the Mirror: On Creating an Enemy* (London: Sage, 1993).

kommandør US Naval Intelligence (ret.)», men Studeman avviste SVTs forslag til et møte.¹⁰² I februar 2000, en måned før SVT sendte Jonas Olssons intervju med Caspar Weinberger, hadde Robert sendt en e-post til Norman Channell, hans etterfølger som sjef for Naval Intelligence Europe frem til høsten 1981. Robert vedla mitt tidlige utkast om vestlig ubåtsaktivitet i svenske farvann, og skrev: «Tror du noensinne at vi kan komme å få Bobby Inman til å snakke?» Channell syntes det jeg skrev var rimelig, men han sa også at han ville sikkert ikke ha blitt informert, uansett. På tross av at han var Naval Intelligence-sjef for Europa, ble han ikke informert om hva CIA og US Navy SEALs drev med i hans eget ansvarsområde. Han tvilte ikke på at CIA-sjefen Casey skulle kunne ha drevet med slike operasjoner. Channell skrev også: «Jeg likte virkelig å arbeide med BRI [Bobby Ray Inman], men han er den virkelige sfinksen».¹⁰³

I juli 1982 hadde Bobby Inman gått av som visesjef (for en tid som fungerende sjef) for CIA i protest mot Casey. Inman hadde vært sjef for Naval Intelligence (1974-76), visesjef for DIA (1976-77), sjef for NSA (1977-81) og i januar 1981 tok han over som visesjef for CIA etter Frank Carlucci, mens Carlucci (som ikke fortalte meg mye) ble vise-forsvarsminister, nasjonal sikkerhetsrådgiver og i 1987 forsvarsminister etter Weinberger.¹⁰⁴ Mens Casey var opptatt av «covert action», fokuserte Inman, med bakgrunn fra Naval Intelligence og NSA, på teknisk etterretning (men det skal også sies at han som senere styreleder for Xe Services, tidligere Blackwater, må ha vært dypt inne i «covert action»). *New York Times* mente at det var Casey, ikke Inman som skulle ha gått av i 1982.¹⁰⁵ Han var den første offiser i Naval Intelligence å få fire stjerner. Siden 60-tallet stod Inman nær svenske marineoffiserer. Han reiste på ferie sammen med den marinesjefen admiral Per Rudberg og hans familie.¹⁰⁶ Vi har grunn til å tro at Inman var urolig for at Caseys ubåtsteater i Sverige skulle avsløre Inmans eget svenske hydrofonsystem og de italienske miniubåtene som vedlikeholdt dem. En ubåtsjakt på en mistenkt, «sovjetisk ubåt» ville kunne avsløres som en jakt på noen av hans egne ubåter, og da skulle hele systemet kunne gå tapt. Konflikten mellom Casey og Inman var så skarp at admiral Ingebrigtsen, Caseys «opposite number», faktisk trodde at min kilde for «an Underwater U-2» i svenske farvann 1982 var Bobby Inman, ikke Doug MacEachin.¹⁰⁷

En senere etterfølger til Ingebrigtsen som sjef for den norske etterretningstjenesten, generalmajor Alf Roar Berg (1988-93), beskrev Bill Casey som «fullstendig gal». Berg hadde vært «the opposite number» til CIA-sjefen Robert Gates (1991-93), og Gates hadde vært vise CIA-sjef under Casey. Berg hadde siden vært «the opposite number» til Bill Studeman, som tok over som vise og siden som fungerende CIA-sjef. Etter Kongsberg-Toshiba-skandalen hadde de et krisemøte i Washington mellom USA på den ene siden (med daværende sjefen for Naval Intelligence, Bill Studeman og admiral Crowes mann, Weinbergers assisterende forsvarsminister Richard Perle), og Norge på den andre (med forsvarsminister Johan Jørgen Holst, Alf Roar Berg fra etterretningen og Erik Klippenberg fra Forsvarets forskningsinstitutt). Perle ville straffe Norge for «lekkasjen» av høyteknologi til Sovjet, som han hadde straffet Sverige fra tidlig 80-tall (se Schweizer, 1994), men dette ble stoppet av Studeman, som sa at Norge er ansvarlig for mye av den ubearbejdede etterretningen som USA har, inklusive 90 % av de sovjetiske ubåtssignaturene som US Navy har i sine arkiver. Det ville være et mistak å straffe Norge. Richard Perle var nødt til å snu.¹⁰⁸

¹⁰² Brev fra Jonas Olsson (SVT) til William Studeman, den 6. august 1998.

¹⁰³ E-post-kommunikasjon mellom Robert Bathurst og Norman Channell, 6. februar 2000.

¹⁰⁴ The White House Bobby Ray Inman Bio <https://irp.fas.org/news/1993/931216i.htm> ; Samtaler med Frank Carlucci i Washington, juli 2004. <https://www.ndb.com/people/392/000058218/>

¹⁰⁵ Philip Taubman, «After Bobby Ray Inman, whither the CIA?» *New York Times*, 25. april 1982.

¹⁰⁶ Samtaler med daværende visesjefen for forsvarsstabens etterretningstjeneste, kommandørkaptein Bjørn Eklind, fra sent 1980-tall fram til etter 2008.

¹⁰⁷ Samtaler med Jan Ingebrigtsen i hans hjem rundt 2010.

¹⁰⁸ Samtaler med Alf Roar Berg etter 2000. Om Sverige, se Peter Schweizer, *Victory: The Reagan Administration's Secret Strategy that Hastened the Collapse of the Soviet Union* (New York: Atlantic Monthly Press, 1994), s. 162.

Til venstre: CIA-sjefen Robert Gates (og USAs ambassadør til Norge Loret Miller Ruppe) besøker den norske sjefen for etterretningen generalmajor Alf Roar Berg, her på Oslofjorden juni 1992. Til høyre: fungerende CIA-sjefen Bill Studeman sammen med Alfs frue Joe på Oslofjorden 1993. Under sine fem år som sjef for etterretningen hadde Berg flere sentrale personer, general Odom, admiral Studeman, Robert Gates og James Woolsey, som sin motpart i USA. Både Gates og Studeman var Inmans protegerer, og Studeman hadde en nærmest identisk karriere som Inman.

De vestlige ubåtsoperasjonene og ikke minst de amerikanske operasjonene var så hemmelige at ikke noe kunne skrives ned på papir. Ifølge forsvarsminister Weinberger var det «Navy-to-Navy consultations» som ledet frem til felles beslutninger. De svensk-amerikanske overenskomstene ble opprettholdt gjennom personlige bånd mellom høyt rangerte offiserer, sa han. Ved en lunch jeg hadde 1989 med admiral Crowes forgjenger som Chairman of Joint Chiefs of Staff, general John Vessey (1981-85), sa han: «When it comes to Sweden, there was only one rule: Nothing on paper».¹⁰⁹ Det var de personlige båndene mellom amerikanske og svenske offiserer som garanterte de avtaler som var mest hemmelige, og som sikret at svenskene planla for amerikansk nærvær. Da jeg spurte forsvarsminister James Schlesinger under en lunsj i 1993 om hans oppfatning om Sverige, spurte han tilbake: «Hvilket Sverige? Det 'politiske Sverige' eller det militære? Det 'militære Sverige' planla for at vi skulle komme så snart som mulig».¹¹⁰

Det fantes en liten svensk militær elite med enkelte høyt rangerte offiserer, som virket for en svensk-amerikansk konsensus i fortrolighet med tilsvarende elite i USA. Caspar Weinberger fortalte SVT i mars 2000 at det i hans tid aldri var noen formelle avtaler med Sverige. «Det var samtaler som ledet frem til en konsensus», sa han.¹¹¹ Men om noen brøt med dette «konsensus», disse muntlige overenskomster, fantes ikke noen juridiske sanksjoner, kun fysisk vold. I april 2000, en måned etter at Weinberger hadde forklart for SVT at de regelmessig hadde operert vestlige ubåter i svenske farvann, fløy Robert Bathurst til California, til sine venner ved Naval Postgraduate School med min utskrift av SVTs hele intervju med Weinberger. Robert snakket med flere tidligere kolleger som Norman Channell og med Wayne Hughes. Den senere hadde vært militær rådgiver til vise marineministeren, senere CIA-sjefen James Woolsey. De advarte Robert mot å ta i dette. «Don't touch it. It is physically dangerous», sa de.¹¹²

¹⁰⁹ Samtale med General John Vessey vid «Third Oslo International Symposium on the High North Towards 2010» (18–22 juni 1989). Det var den samme konferansen der jeg først truffet Robert Bathurst; se også Ola Tunander, «The Uneasy Imbrication of Nation-State and NATO: The Case of Sweden», *Cooperation and Conflict*, vol. 34, no 2, juni 1999, s. 184–85.

¹¹⁰ Samtaler med James Schlesinger, PRIO Conference on «Nuclear Technology and Politics» ved Rjukan, Norge, den 16–18 juni 1993; se J. Gjelstad & O Njølstad, *Nuclear Rivalry and International Order* (London: Sage, 1996).

¹¹¹ Intervju med Caspar Weinberger, *Striptease*, TV2, 7 mars 2000; se appendix 4, Tunander (2019), s. 313–317; Ola Tunander (2004) appendix 2, s. 325–329.

¹¹² Samtaler med Robert Bathurst, mai-juni 2000. Etter at han kom tilbake, hadde Robert e-post-kommunikasjon med en offiser fra Naval Intelligence den 6. mai og med en offiser en fra US Navy SEALs den 24-25. mai. Han skrev: «I am trying to help a colleague, a Swedish researcher [...] If it is too sensitive, I drop it». Robert døde i juni.

Media på ubåtsjakt i Hårsfjärden 1982.

7. En forklaring til operasjonene

Opprinnelsen til US Navy's og CIA's operasjoner med små ubåter i svenske havner og marinebaser på 80-tallet synes å ha vært senere admiral Bobby Inmans «deal» fra 60-tallet med noen på svensk side, kanskje forsvarsminister Sven Andersson og marinesjef Åke Lindemalm, om utplassering av hydrofoner, som fra omkring 1970 ble vedlikeholdt av små italienskbyggete ubåter. Disse ble tatt inn til Østersjøen, til svensk skjærgård på ombyggete sivile handelsskip, for eksempel tankfartøy. Da Reagan-administrasjonen og særlig CIA-sjefen William Casey så på Sverige, og hele Skandinavia, som et problem, som land som grenset til Sovjet, men savnet en «realistisk forståelse av den sovjetiske trusselen», var det naturlig å la disse ubåtene vise opp periskop og noen ganger hele ubåten, for å få svensker og andre skandinaver å ta trusselen på alvor. Ifølge britiske dokumenter måtte man «snakke alvor» med nordmennene, og svenskene var et enda større problem. Etter den dramatiske ubåtsjakten ved Muskö i oktober 1982 skrev den britiske ambassadøren til Stockholm at Sveriges utenriksminister begynte å uttale seg mer «realistisk», og på dansk side sa man at «det skulle ta lang tid for Sovjetunionen å gjenopprette sin troverdighet».¹¹³ Karl Frithiofson, som nærmest var nabo til Andersson og Lindemalm, sa at ubåtene var fra vest.

At intensjonen med ubåtene var å høyne svensk beredskap ble tydelig i 2000 etter intervjuer med USAs daværende forsvarsminister Weinberger, med den britiske marineministeren Keith Speed og senere med USAs forrige marineminister John Lehman. Både Weinberger og Speed sa at de opererte ubåter i svenske farvann for å teste den svenske beredskapen, for å se «hvor langt inn vi kunne gå» uten at dere oppdaget det. Men det var åpenbart for alle at det også handlet om noe annet. Operasjonene forandret svensk oppfattelse av Sovjetunionen. Jeg skrev i forordet at 25-30 % av svenskene frem til 1980 hadde oppfattet Sovjet som en direkte trussel eller som fiendtlig mot Sverige. Tre år senere, i 1983, etter nærmest daglige observasjoner av ubåter i svenske farvann, hadde dette tallet steget til 83 %. Sverige hadde blitt til et annet land. Hele opinionen snudde. Sverige var lurt, eller «deceived», for å snakke på engelsk. Ifølge John Lehman var det en «Deception Committee» under CIA-sjefen William Casey som hadde tatt beslutningen om de svenske operasjonene, som Weinberger hadde snakket om, og ifølge sentrale personer i CIA var det Lehmans protesje admiral Ace Lyons som hadde vært ansvarlig. La oss se på dette:

¹¹³ Nedgradert rapport, “The Submarine: A Landmark in Swedish/Soviet relations” (om ambassadør Donald Murraysrapport den 12 november 1981), till A.S. Collins, West European Department, Foreign and Commonwealth Office, National Archives, London; D.J. Noble, “Swedish Foreign Minister’s Speech to the UNGA: 15 oktober 1982” (fra den britiske ambassaden, Stockholm) til A.S. Collins, West European Division, Foreign and Commonwealth Office, 26 oktober 1982, *National Archives*, London; se også Tunander (2019), s. 233-234.

Til venstre: Robert Bathurst og forfatteren (på min mors 75-årsbursdag 1996) og CIA's tidligere sjefanalytiker for Russland Fritz Ermarth foran kongressen 1999, Til høyre: Admiral Ace Lyons sammen med tidligere marineminister John Lehman, da Lehman gis «The Freedom Flame Award» 2011.

Fritz Ermarth hadde vært «Special Assistant» til CIA-sjefen på 70-tallet. 1983-86 var han CIA's «National Intelligence Officer» for Sovjet med ansvar for «National Intelligence Estimate» også for den sovjetiske marinen (i samarbeid med Navy Intelligence, med Studeman og Haver, og med ministeren John Lehman). I 1986-88 var Ermarth «Special Assistant» til president Reagan og sjef for Sovjet og Øst-Europa i Det nasjonale sikkerhetsråd, mens i 1988-93 var han leder for CIA's «National Intelligence Council» direkte under CIA-sjefene Webster, Gates og Woolsey. Han arbeidet med Gates i 20 år og var, sammen med Doug MacEachin den kanskje mest sentrale CIA-analytiker for å vurdere Sovjetunionen. Ermarth fortalte at admiral, James «Ace» Lyons, Lehmans protesje, hadde vært ansvarlig for noen «meget hemmelige operasjoner i Nord-Europa», i nordiske farvann.¹¹⁴ Jeg informerte tv-kanalen Arte med Dirk Pohlmann, som fløy til USA i 2014 og intervjuet Lyons. Lyons sa at CIA-sjefen Bill Casey hadde ringt ham i oktober 1983 [etter bombingene av US Marines i Beirut og akkurat etter å ha vært i Stockholm] og bedt ham å la spesialstyrker utføre fysiske angrep mot egne marinebaser for å teste beredskapen på USAs alle baser verden over, tilsvarende hva han allerede hadde gjort i Nord-Europa. Instruksjoner er ikke tilstrekkelig. Man må være «fysisk», sa Lyons. Arte så en likhet med *deception*-operasjonene i svenske farvann på 80-tallet. Ville dere med disse operasjonene høyne svensk beredskap slik dere senere forsøkte å høyne beredskapen på amerikanske baser med fysiske aksjoner? Lyons svarte: «Ja, riktig, riktig, riktig. [...] Det var min stab [...] Jeg! Det var jeg som sitter her. Jeg er den som satte sammen dette: deception-enheterne, alle falske systemer og alt sammen. Jeg og min stab gjorde det. [...] Jeg er sikker på at de [svenskene eller noen på svensk side] skjønnte hva vi gjorde». Da han forlot intervjuet, var han skuffet. Han burde ikke ha fortalt det. Da jeg et par år senere spurte en innvidd US Navy-offiser om det admiral Lyons hadde sagt, sa han bare: «Lyons hadde fortalt for mye [said too much]».¹¹⁵ Han døde 2018.

Det var tydelig at disse operasjonene i svenske farvann ikke kun handlet om å teste den svenske marinens beredskap, «som man tester et våpen», som Caspar Weinberger hadde sagt, men at det kanskje først og fremst handlet om «deception» og at kontakten gikk direkte fra CIA-sjefen Bill Casey til admiral Ace Lyons. Det handlet om å totalt forandre den svenske opinionen. Man skulle, ifølge et dokument fra 1981, innlede «perception management»-operasjoner som skulle sterke oppfattelsen om sovjetisk aktivitet i en region. Tanken var at dette «ville utløse noen form av svarstiltak» fra europeerne.¹¹⁶ Sverige skulle kort

¹¹⁴ Se Tunander (2019), s. 94. Omstendigheten for denne informasjon må ikke nevnes på dette tidspunktet..

¹¹⁵ Dirk Pohlmanns intervju med James Lyons for ARTE *Täuschung ...* (2015); se også Tunander (2019), s. 95–96.

¹¹⁶ Jeffrey Richelson, «Planning to deceive: How Defense Department practices the fine art of making friends and influencing people», *Bulletin of Atomic Scientists*, mars/april 2003, s. 64–69; Tunander (2019), s. 91–92.

sagt fås å ta den sovjetiske trusselen på større alvor. «Perception Management» og PSYOP (psykologiske operasjoner) sto sentralt, men disse operasjonene forutsatte, ifølge et presidentdirektiv fra mars 1984, en nære forestående krig («imminence of war»)¹¹⁷ Det hadde vært nødvendig med et presidentdirektiv for å rydde opp, for at systemet ikke skulle operere på egen hånd. Noe alvorlig hadde hendt høsten 1982, og det hadde gått ut en ordre den 4 februar 1983 om at meget sensitive dokument i saken skulle bli makulert.¹¹⁸

Dette er sannsynlig i dobbelt henseende forklaringen til de amerikanske og britiske påstandene ved et møte i NATOs mest sentrale etterretningskomite, «Intelligence Steering Committee» høsten 1988. Den norske etterretningssjefen Alf Roar Berg forklarte at sjefene for den amerikanske og den britiske etterretningen (antagelig generalløytnant Leonard Perroots og generalløytnant Derek Boorman) hadde da hevdet at et russisk militært angrep på Vesten var nært forestående («imminent»). Alle andre stater i NATO la seg på Washingtons og Londons linje, men norsk etterretning visste at den russiske beredskapen var lav og at disse påstandene om en krig var falske. De var blitt lagt frem av andre grunner. General Berg hadde integritet og sto opp mot briter og amerikanere. Den ene etter den andre gikk over på den norske linjen. NATO var nødt til å snu.¹¹⁹ Spørsmålet er hvorfor amerikaner og briter søket få NATO å akseptere slike åpenbart falske påstander. Det finnes to rimelige forklaringer. For det *første* hadde man snakket om «imminence of war». Det ville legitimere nevnte PSYOP og «perception management» operasjoner med for eksempel ubåtsoperasjoner i Sverige. Disse fortsatte til tidlig 90-tall. For det *andre*, gjennom å hevde at en sovjetisk invasjon var «imminent» kunne briter og amerikaner få de europeiske landene å søke seg til det angloamerikanske vest for beskyttelse, akkurat på samme sett som USA og Storbritannia gjennom hele 80-tallet la egne ubåter opptre som russere i svenske farvann for å få svensker og andre fra de nordiske land å vende seg til USA og Storbritannia for beskyttelse, for å sikre en amerikansk hegemonisk diskurs. Senkningen av en liten ubåt i Hårsfjärden 1982 var en arbeidsulykke som aldri fikk bli offentlig.

«The Underwater U-2» i 1982 var antagelig en mye mer alvorlig hendelse enn U-2-episoden 1960. Man kunne kanskje si at det aldri ble til noen «episode», fordi det fantes en svensk-amerikansk elite som har kunnet skjule enhver følsom hendelse. Og fordi det ikke fantes formelle avtaler, handlet alt om fysisk vold. U-2-episoden under vann den 5. oktober 1982 «hendte ikke», fordi den ikke fikk lov til å hende.

Alt dette har jeg nylig skrevet om i en bok, *Det svenske ubåtskriget* (Medströms 2019). Den ble anmeldt av noen av de mest erfarne ambassadørene i Sverige, den mangeårige Moskvaambassadøren, Sven Hirdman, som i oktober 1982 var statssekretær og ifølge den svenske forsvarsjefen var han fungerende forsvarsminister; av Pierre Schori som på 80-tallet var «kabinettssekretære» (UDs statssekretær) og ansvarlige i UD for disse spørsmålene (senere var han FN-ambassadør og minister); av Mathias Mossberg, Sovjetansvarlig i UD, sjef for UDs analysegruppe og hovedsekretær for den offisielle svenske utredningen om ubåtene på 80-tallet (2001) og for den offisielle svenske utredningen om den kalde krigen fra 1969-1989 (2002); og til sist av redaktøren og journalisten Sune Olofson, i 25 år var forsvarsreporter og kronikkredaktør ved *Svenska Dagbladet*. Disse fire, som alle har spilt en helt sentral rolle for Sveriges oppfatning av 80-tallets ubåtskrenkinger, og som hadde vært det «offisielle Sveriges ansikt», forfattet en meget positiv anmeldelse og kommentar til min bok, men ingen av de fire store avisene i Sverige ville ta den inn.¹²⁰ Disse spørsmålene er fortsatt altfor følsomme for at noen skal ta de opp i Sverige og i svenske medier.

¹¹⁷ National Security Decision Directive Number 130 (US International Information Policy), 6 mars 1984.

¹¹⁸ Richelson (2003), s. 91-92.

¹¹⁹ Samtaler med generalmajor Alf Roar Berg etter år 2000; se også Tunander (2019), s. 93.

¹²⁰ Artikkelen «Korten på bordet i ubåtsfrågan!» sendes til *Svenska Dagbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen* og *Aftonbladet*, men ikke noen av de store avisene ville ta den inn. Artikkelen ble derfor publisert på websiden «Bevara Alliansfriheten» den 22 desember 2019. <https://www.alliansfriheten.se/korten-pa-bordet-i-ubatsfragan/>

Problemet med kilder

Jeg skrev min doktoravhandling om våpenteknologi, amerikansk flåtestrategi og geopolittikk i Nord-Europa. Det var en avhandling som handlet om sikkerhetspolitikk og militær strategi, og mitt første svenske utkast ble publisert av FOA (det svenske Forsvarets forskningsanstalt) i 1987. Denne rapporten, «Norden och USA:s Maritima Strategi», ble siden til en av to hovedbøker ved svenske Militærhøyskolen, mens min avhandling om «Maritime Strategy», *Cold Water Politics* (London: Sage, 1989) var på pensum ved US Naval War College. Jeg holdt foredrag om den på US Navys Center for Naval Analysis ved Pentagon og på US Naval Postgraduate School i Monterey, California. 1986-2016 var jeg på et stort antall sikkerhetspolitiske og forsvarspolitiske konferanser i Europa, i USA og i Asia (i Kina og India). Mange nordiske konferanser var organisert av de utenrikspolitiske instituttene og fredsforskningsinstituttene, men også av Institutt for forsvarsstudier. Jeg var på konferanser som var organiserte av US Navy, Royal Navy og Canadian Navy, noen ganger sammen med universitet som Harvard University. Jeg var på historikerkonferanser, på fredsforsker- og statsviterkonferanser og på konferanser om etterretning og militær strategi. Naturligvis var jeg også på de store «International Studies Association Convention» som ble holdt årlig i USA eller Canada med flere tusen deltakere. Mange konferanser resulterte i bøker, der jeg bidro med kapitler. Noen ganger var det bøker der jeg var redaktør eller medredaktør og som var på pensum ved universitet i forskjellige land, som Universitet i Oxford. På alle disse konferansene var det akademikere, men også offiserer og embetsmenn, noen ganger høyt rangerte offiserer og ministre og deres rådgivere fra de nordiske land, fra USA, Storbritannia, Russland og fra India og Kina. Det var aldri amerikanske, russiske eller kinesiske presidenter eller statsministre, men det var flere av deres nærmeste. Jeg traff amerikanske forsvarsministre, marineministre, forsvarssjefer, CIA-sjefer og vise CIA-sjefer og mange med lavere grad. Jeg traff forsvarssjefer, marinesjefer og sjefer for etterretningen fra flere land. Vi hadde lunsjer, middager og lange samtaler sammen, som noen ganger kom in på ting som kan ha vært gradert. I USA er dette ikke uvanlig. Som forsker møter man en marineminister eller en CIA-sjef, ikke som en journalist, som først og fremst stiller spørsmål, men som en partner som det er verdt å samtale med. Mange av mine kilder i denne artikkelen tilhører denne kategorien. Noen kan huske feil. Det kan noen ganger være vanskelig å vite hvor troverdig en kilde er, men det er mange kilder som sier nesten det samme, og vi kan neppe neglisjere at svenske dykkere sier seg ha erfart ting, at deres sjefer bekrefter at noe slikt har hendt, og at de mest sentrale personene fra CIA og US Navy sier det samme. Da toppfolk i CIA og US Navy sier at det var en «Underwater U-2» i svenske farvann ved Muskö 1982 og at CIA-sjefen Casey og admiral Lyons var ansvarlige, og da Lyons selv sier det samme, må man ta dette på alvor.

Mye materiale finnes også i mine bøker: *Det svenske ubåtskriget* (Stockholm: Medströms förlag, 2019). (<https://www.medstromsbokforlag.com/portfolio-c17to>). Den lanserades bland annat på Norges utrikespolitiske institutt (NUPI) den 25 februar 2020. Länk till NUPI-seminariet: "Det skjulte maktsillet – ubåter i skandinavisk farvann" (<https://www.nupi.no/arrangementer/2020/det-skjulte-maktsillet-ubaater-i-skandinavisk-farvann>). Min bok *Navigationsexperten* (Stockholm: Karneval förlag, 2021) tar også opp mye av denne problematikk. Jeg har tidligere skrevet flere bøker som *Hårsfjärden* (Stockholm Norstedts förlag, 2001) og *The Secret War against Sweden: US and British Submarine Deception in the 1980s* (London: Frank Cass, 2004), og en 400-sidig rapport for Stockholms og Göteborgs Universitet, *Spelet under ytan: Teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåtsoperationen mot Sverige 1982* (Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget, Rapport 16, revidert opplaga). <https://files.prio.org/files/projects/Spelet%20under%20ytan/Spelet-under-ytan.pdf> ; Artes dokumentar (på tysk) , «Täuschung: Die Methode Reagan» ble vist i mai 2015 og behandler det samme temat. <https://www.youtube.com/watch?v=rc0jThe2F4Q> ; en engelsk oversettelse finnes <https://midtifleisen.wordpress.com/2019/06/22/false-flag-submarines-in-sweden-the-olof-palme-assassination/>